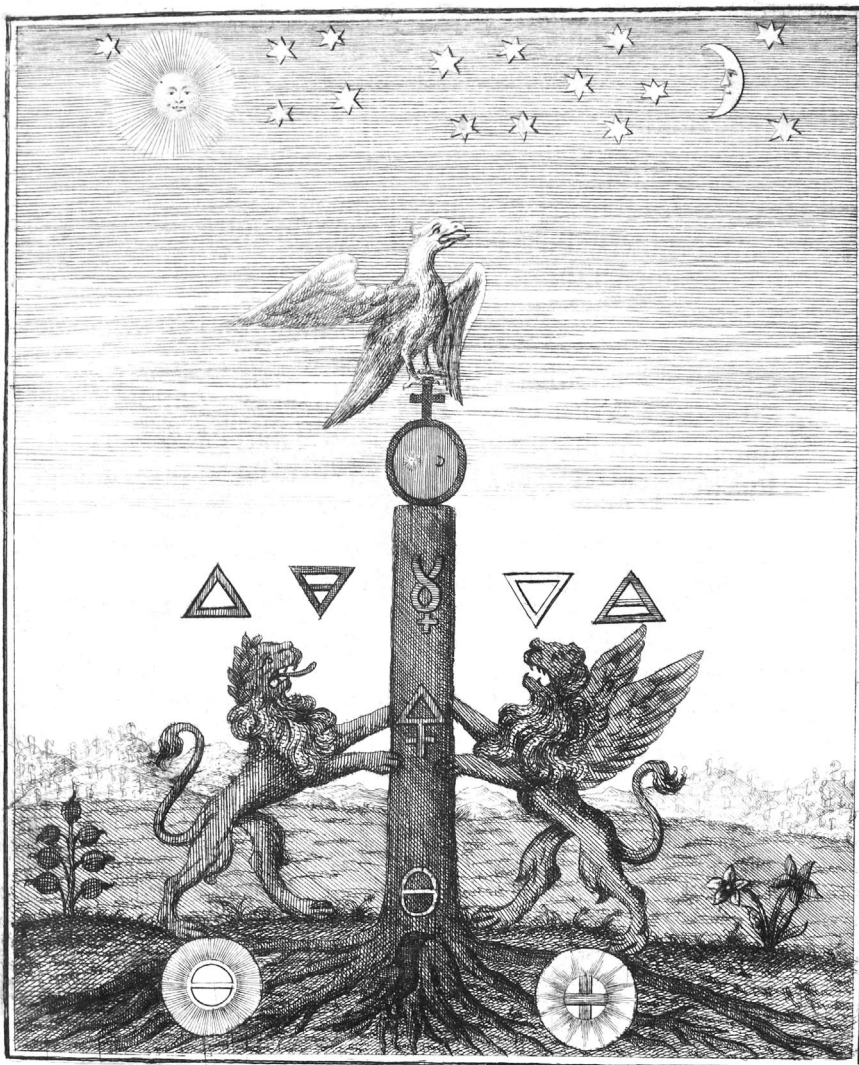

Gravure uit Giovanni Lacinio: *Pretiosa margarita, oder neu-erfundene köstliche Perle von dem unvergleichlichen Schatz und höchst-kostbaren Stein der Wiesen, in sich haltend den eigentlichen Grund-Riss und Lehr-Arth dieser göttlichen Kunst: ingeleichen andere aus dem Arnoldo, Rhaimundo, Rhasi, Albert und Michael Scoto zusammen gelesene Schriften, durch Janum Lacinium aus Calabria zum erstenmahl in lateinischer sprache, mit freyheit pabsts Pauli Tertii und des Raths zu Venedig, anno 1546, heraus gegeben anietzo aber um seiner fürtrefflichkeit willen in das teutsche übersetzt und ans licht gestellet, von Wolffgang Georg Stollen, Liebhabern der edlen Chymie. Nebst einem vollständigen Register. 4° Leipzig: verlegt Johann Friedrich Braun 1714*

Foto: Universitätsbibliothek Erlangen

Theophrastus von Hohenheim
genoemd Paracelsus

De vier elementen

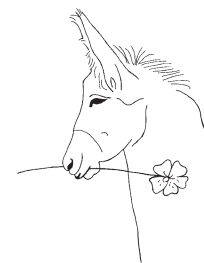
Philosophia de generationibus et fructibus
quatuor elementorum

en

De Meteoris
(Liber Meteororum)

Tweetalig

Vertaling en voetnoten van Elke Bussler

De Woudezel

Laat iedereen zodanig lezen dat hij er meer uithaalt dan wat er staat. Een zaad wordt in een akker gelegd; een ander doet het groeien. Ik leg het zaad neer waaruit in de hooimaand kruiden en grassen groeien en het koren rijpt. Dit zaad leg ik ook voor u neer, zodat u kunt plukken van de beste wijnstok.

De laatste en diepste betekenis is voor ons verborgen. Wanneer het einde van de wereld nadert, zullen alle wezens geopenbaard worden, van het laagste tot het hoogste, van het eerste tot het laatste. Het zal duidelijk worden wat ieder wezen was en is, wat de bedoeling was van zijn staan en gaan, wat zijn taak en zijn betekenis was.

Dan zal blijken wie op grond van waarheid heeft geschreven en wie met onwaarheden heeft gehandeld, wie wel en wie niet de essentie heeft te pakken. Iedereen wordt gewogen naar zijn inzet, zijn ernst, zijn waarachtigheid.

De harten van alle mensen zullen openbaar worden, met al wat ze hebben voortgebracht; alsof het op ieders voorhoofd zou staan geschreven. Aan die tijd wil ik ook het oordeel over mijn geschriften overlaten, zodat niets verzwegen blijft; en zo zal het dan ook gebeuren. Want God maakt het licht openbaar, dat wil zeggen, iedereen zal zien hoe het geschenen heeft.

Paracelsus

Inhoud

Inleiding	13
Deel I: Filosofie van de voortbrengselen en vruchten van de vier elementen	21
De filosofie van Philippus Theophrastus Paracelsus	23
Boek I: Het element lucht	27
I De yliaster	27
II De schepping van de natuur	29
III De vier moeders	31
IV Twee soorten voedsel	33
V Het centrum van Gods Rijk	35
VI De verborgen vormen	35
VII De elementen en hun vruchten	37
VIII De vier en de drie	39
IX De taak van de lucht	41
X Het ei	45
XI De geometrie	47
XII Sulfur, mercur, sal	49

Boek II: Het element vuur	53
Eerste traktaat	53
I Het element vuur versus materieel vuur	53
II De sterren en hun vruchten	57
Tweede traktaat: zon, licht, duister en nacht	61
I Winden	75
II De matigende sterren van de zedoch	79
III Dauw	81
IV Nevelen	83
Derde traktaat: onweer	85
Proloog: hoe een onweer begint	85
I Wolken	85
II Regen	89
III Sneeuw	91
IV Fijne hagel	93
V Donder	95
VI Bliksem	97
VII Koude bliksem, buien	101
Vierde traktaat	105
I Regenbogen	105
II Lansen	107
III Vliegende draken	109
IV Stilstaande projectielen	111
V Kikkers, bloed en melk	111
Vijfde traktaat: metalen, mineralen en stenen uit de hoogte	115
I Metalen	115
II De vorming van sterrenmetaal	117
III Stenen uit de hoogte	119
IV Kristallen en berillen	121
Proloog bij het zesde traktaat: de indrukken van het lot	127
I Bovennatuurlijke verschijnselen	127
II Grenzen van voorspelbaarheid	127
III Duiding van het lot	129
IV Figuren	131
V Kometen	133
VI Drievoudige zonnen en manen	135
VII Nieuwe sterren	135
VIII Kruisen	137

Boek III: Het element aarde	141
Eerste traktaat: materie en wezen van het element aarde	141
I De aarde op zich	141
II Plaats en vorm van de aarde	143
III Zaden en krachten van het element aarde	145
IV Verschillen in vegetatie door de hemel	147
V Spontane vegetatie en cultuurgewassen	147
VI Ontwikkeling en dood van het gewas	149
VII De verschillende krachten van de groeiende dingen	153
Tweede traktaat: bomen	157
I Lariks, spar en den	157
II Arve, es en esdoorn	159
III Ceder, balsemboom en cipres	161
IV Ebbenhoutboom, turbith, jeneverboom	165
V Buksboom, zevenboom en tamarinde; klimop, laurier, oleaster	167
VI Sandelbomen, zoethout en linde; beuk, eik, els en populier	169
VII Perzik, peer, appel; amandelen, noten; tamme kastanje; vijg en andere; granaatappel, pomerans enzovoorts; kersen, pruimen en dergelijke	173
VIII Foelie, cubebe, peper	177
IX Druifkruid, aalbessen, zuurbes	181
Derde traktaat: voedselgewassen	185
I Granen	185
II De middelste toestand van de materie; voedsel voor de mens	187
III Erwtten, haver, bonen	191
IV Kool, pastinaak en maanzaad; ui en knoflook; rapen en radijzen; linzen en prei	195
V Onkruid; raagras en klapproos	199
Vierde traktaat: kruiden	203
I (Krokus, hermodactylen en saffloer; de twee monnikskoppen, egelboterbloem en trollogia)	203
II De smaak van de kruiden	203
IV Kruiden en planeten	207
Vijfde traktaat: zwammen	209

Boek IV: Het element water	211
Eerste traktaat: de vorm van het element water	211
I De waterboom	211
II Oorsprong en bestemming van het water	213
III De dood van het water	217
IV Vier soorten vruchten	219
Tweede traktaat: de verschillende soorten zout	225
I Inleiding	225
II Zoete wateren	227
III Zure wateren	229
IV Badplaatsen met warme bronnen	231
V Zoute wateren	233
VI Vitriool en aluin	237
VII Koperhoudend water	239
VIII Wateren met stenen	241
Derde traktaat: mineralen	243
I Marcasieten	243
II Cachymia's	245
III Koper	247
IV IJzer	249
V Lood	251
VI Tin	253
VII Kwik	253
VIII Zilver en goud	255
IX Zink en bismut	257
X De Archeus van de metalen	259
Vierde traktaat: stenen en edelstenen uit het element water	263
I Voorwoord	263
II Rotsen	265
III Zand	267
IV Kiezelstenen	269
V De verschillende soorten marmer	271
VI Chalcedon	273
VII Gipsalbast	273
VIII Tufsteen	275
IX Leistein	277
X Edelstenen	277

XI Karbonkel. De kleur van het licht	279
XII Smaragd	279
XIII Robijn	281
XIV Diamant	283
XV Saffier en andere edelstenen in het algemeen	283
Vijfde traktaat: de lijn van het element water	287
I Voorwoord	287
II Salpeter, pluimaluin en oker	287
III Arseen	289
IV Operment	291
V Antimoon	293
VI Zwavel	293
VII Entali	295
VIII Geel barnsteen	295
IX Zwart barnsteen	297
X Korallen	299

Deel II: De vruchten van de hemel	301
I De elementen – ouders van de mens	305
II De grondstof van hemel en sterren	319
III De grondstof en essentie van de sterren	339
IV De verschillende levende wezens in de sterren	359
V Hoe winden ontstaan	379
VI Hoe het hemelwater ontstaat	399
VII Stolling	421
VIII De bliksem	441
IX Buitenaardse wezens	461
X Uitwasemingen	481
Register	490

hizig, also das sie brennen und derren wo sie ligent, aus ursachen, das sie so schnell aus dem stern fallen und hizig herabkomen, doch selten. so sie fallen auf die letten erden, so machen sie den letten zu stein, so weit sie in fassen; wo sie in wasser fallen, verderben sie die fisch und seind den krebsen fast gut.

III. De draconibus volantibus.

Ursprung der natürlichen drachen, komen aus dem corpus des sulphurs, aber mit vil mercuri und salz vermischet, werden auch in den sulphursterren, aber in dem unterscheiden von lanzen, das sie alsbald sie komen vom stern heraus an éiner maß bleiben, wie sie vom stern heraus gestoßen werden, compact in einander. aber so hizig in in selbs vom sulphure, das der mercurius und das salz nicht stil stehen mögen, sonder zittern in irem schießen, gleich als wer es ein lebendiges tier, das sich also rürte. das macht die wildi, so im salniter ist, mercurio und im sulphure, dieweil die hiz dabei ist, und scheußt nach der seiten hinaus, aus ursachen das seins sterns emunctorium nach der seiten stêt, und demnach und es sicht auf die planitiem der erden, also schlegts hinaus uberzwerch, etwan in 30 oder 40 meil, mer und weniger. und so er nider falt, so ist er nichts als ein gest oder verbranter schaum und ligt in planitie terrae als usnea an einer eichen. diser schaum ubersilbert ein ietlichs kupfer aus art des mercurii, so in disen draken ligt, und so es in ein feur geworfen wird, so sprint es als ein buchs und gibt ein bibeten knall.

een hete aard, zodat ze branden en verdrogen waar ze liggen, omdat ze zo snel uit de ster vallen dat ze nog heet zijn wanneer ze neerkomen, wat echter zelden is. Waar ze op leemgrond vallen, maken ze de leem tot steen zo ver als ze hem raken. Wanneer ze in het water vallen, richten ze de vissen te gronde, terwijl ze voor kreeften juist heel goed zijn.

III Vliegende draken

De oorsprong van de natuurlijke draken ligt in de stof van sulfur; dit is echter met veel mercur en zout vermengd. Ze ontstaan net als de lansen in sulfursterren, maar verschillen van deze doordat ze na het verlaten van de ster een compacte massa blijven, in de vorm zoals ze door de ster worden uitgestoten.

Door het sulfur zijn ze van binnen zo heet dat de mercur en het zout niet stil kunnen staan, maar trillen tijdens hun vlucht, waardoor het net een levend dier lijkt dat zich op deze wijze beweegt. Dat maakt de wildheid die er in het salpeter, in de mercur en in het sulfur zit wanneer er hitte in het spel is.

De draak schiet aan de zijkant naar buiten, omdat het uitscheidingsorgaan van zijn ster aan de zijkant zit, en afhankelijk van de hoek met het aardoppervlak beschrijft hij een schuine baan van zo'n 30 of 40 mijl, min of meer.

Wanneer hij neervalt, rest er niets anders van dan een hoopje gist of verbrand schuim, dat op het aardoppervlak ligt zoals baardmos op een eik. Dit schuim vormt door de aard van de mercur die in deze draken zit, een zilveren laagje op al wat van koper is; en wanneer het in het vuur wordt geworpen, ontploft het met een bevende knal als van een geweer.

IV. Von stilstehenden geschoß.

Sich begibt auch oft, das von etlichen stern en der egest ausgehet gleich seim stern und bleibt in der höhi der mitteln region und falt nit auf die globuln, bleibt also in der höhi, aus ursachen, das vil egest der art sind, die nit gen boden sinken, sonder in der höhi bleiben, als die obern wolken auch seind. also sind auch solche egest zu erkennen, dan sie nicht herab fallen, sonder schweben, und sind von einem scheinenden sulphure, der alein ein rauch ist an eim corpus und also zu seiner zeit verzert wird wie ander gewülch. sie werden auch etwan getriben von einer stat zu der andern nach lauf des wints und seins emunctoriums. solcher stilstehenden stern geschoß werden vil für neu stern en angesehen, die mit der zeit wider vergênt. etwan gibt sich, das solch stern alle nacht gênt ein straß und ein zeit und zu morgen nachts wider hinden stên und wider gênt. ist die ursachen, das das emunctorium also stêt, wie es gêt. und im ersten gang gêt der stern bis er verzert wird, es sei in der nacht oder im tag, und falt danach ein neues egest aus und gehet aber wie der alt. also oft in vil wochen alle nacht ein neues egest ausfalt, früher und später an der stat do der selbige stern stehet.

V. De ranulis et sanguine et lacte.

Dermaßen sind auch etliche stern en, die iren egest auswerfen, wie ein leich und fallen auf die erden, daraus wachsen wûrm, fröschen, krotten und dergleichen vilerlei kefer. diser egest ist ein fauler sulphur und mercurius und ein hitziger spiritus salis, und sein adech ist der art solcher putrefaction, daraus

IV Stilstaande projectielen

Het gebeurt ook vaak dat een uitwerpsel, gelijk zijn ster, op halve hoogte blijft staan en niet tot op de aardbol valt. Het blijft in de hoogte omdat het de aard van veel uitwerpselen is niet naar de grond af te zakken, maar net zoals de bovenste wolken in de hoogte te blijven. We kunnen deze uitwerpselen eraan herkennen dat ze niet vallen, maar zweven.

Ze zijn van een soort schijnend sulfur, dat qua stof alleen rook is, die op zijn tijd verteerd wordt zoals andere wolkenmassa's ook. Soms worden ze ook van de ene plaats naar de andere gedreven, afhankelijk van de baan van de wind en de oriëntatie van de plaats waar deze vrijkomt.

Veel van deze stilstaande sterrenprojectielen worden als nieuwe sterren beschouwd, die mettertijd weer vergaan. Soms gebeurt het dat deze sterren iedere nacht op hetzelfde tijdstip dezelfde weg afleggen, en de volgende nacht beginnen ze weer opnieuw vanaf hetzelfde punt. Dit komt doordat de plaats waar ze worden uitgeworpen, de kant van hun weg op wijst. De eerste keer gaat de ster totdat hij verteerd wordt, hetzij 's nachts of overdag, en daarna wordt er opnieuw een uitwerpsel geloosd, dat dezelfde weg gaat. Vaak is er wekenlang iedere nacht een nieuw uitwerpsel, vroeger of later, op de plaats waar de betreffende ster staat.

V Kikkers, bloed en melk

Er zijn ook een aantal sterren waarvan de uitwerpselen als een soort kikkerdril op aarde vallen. Hieruit groeien wormen, kikkers, padden en allerlei kevers. Zo'n uitwerpsel bestaat uit rot sulfur en mercur en een hete zoutgeest, en de aard van zijn adech is het soort rotting waaruit deze dieren groeien.

solche tier wachsen. dan es sind allerlei geschlecht, so auf erden seind, stern im himel nach den tieren. und was wechselbalg sind, werden al aus den sterren geboren. dan es sind zweierlei schlangen, die rechten schlangen, so beschaffen sind schlangen zu sein, und sternschlangen; also mit allen andern tieren dergleichen. solche egest, so sie ausgênt, werden vil wunderbarlicher wirkung daraus. dan etlicher ist wie blut, das ist ein roter dissolvirter sulphur, und so er coagulirt wird wie der (wein), so wird ein sulphur daraus, der do brint. etwan felt ein weißer sulphur gleich einer milch und durch sein coagulation wird er fix und brint nicht, auch oft ein ander farb. etwan falt er als ein dick wasser, wie wüste öl mit einem gestank, der gibt auch ein fixen sulphur. etliche, was die rechten putrefaction egest seind, die machen ire tier etwan in sterren und fallen also herab, etwan in regionibus medii interstitii, etwan erst auf der globuln, nach dem und die art ist. derselbigen putrefaction werden vil und mancherlei erfunden auf erden, die alle werden geboren aus dem stercus der sterren, welche sterren sonst dermaßen seind.

Want allerlei diersoorten op aarde zijn uit sterren in de hemel afkomstig; alle misbaksels worden uit de sterren geboren. Want er zijn tweeërlei slangen: de echte slangen, die geschapen zijn om slangen te zijn, en de sterslangen; en hetzelfde geldt voor alle andere dieren.

Wanneer zulke uitwerpselen ontstaan, komt het tot veel wonderbaarlijke werkingen. Sommige zijn net bloed, dat wil zeggen, een rood, opgelost sulfur. Wanneer dit stolt, zoals het witte¹, ontstaat hieruit een sulfur dat brandt.

Soms valt er een wit sulfur dat op melk lijkt; door stolling wordt het vast, en dit brandt niet. Vaak komen ook andere kleuren voor. Soms valt er iets als een dikke vloeistof, zoals een vieze, stinkende olie, die ook een vast sulfur oplevert.

Een aantal, de echte rottingsproducten, maken hun dieren soms al in de sterren, en deze vallen zo omlaag; soms gebeurt dit in de tussengebieden, en soms pas op de aardbol, afhankelijk van het soort. Van dit soort rottingsproducten worden er op aarde veel en verschillenderlei gevonden; ze zijn allemaal afkomstig uit de drek van de overeenkomstige sterren.

[1] In de tekst staat: “wie der (wein)” – zoals de wijn. Huser twijfelt aan de correctheid van het woord ‘wijn’ en stelt als alternatief ‘wind’ voor. Ik zou eerder denken: “wie der weiß”, dus zoals het witte sulfur, dat in de volgende zin wordt genoemd.

Tractatus quintus.

De metallis e superis, mineralibus et lapidibus.

I. De metallis.

Die metallen, so von oben herab komen, nemen iren ursprung aus den 7 planeten. diser 7 planeten sind vil; als vil sind die soles, seind vil lunae, vil martes, vil mercurii, vil ioves, vil saturni etc. und heißen siben, darumb sie sibenerlei metallen machen, wird ein art zusammen für ein planeten genomen. und seind nicht die, so die astronomi also nennen, sonder irrig practiciren nach den selbigen, also das sie die den metallen zulegen und reimen sich ganz nichts zusammen, wie sie das fürgeben. aus disen 7 art der planeten gënt aus die 7 metallen und sind in den dreien gleich wie im element wasser, alein in der underscheit, das die drei ersten volatilisich seind und nit fix in iren speciebus. darumb was solcher metallen erfunden werden, bestanden die proben nit der undern metallen. auch bestanden die undern metallen der obern proben nicht, haben auch nit gleiche schmeidikeit, fluß oder herti. auch nach dem grad der farben nicht gleich, sonder in aller underscheidung von einandern. also ein solche volatilisich art und kraft ist im element feur, das in den siben geschlecht der sternnen alle metallische wirkung ist und materien und zu gleicher weis von inen herabfalt auf die erden, wie der regen und ander dergleichen egestionones. solcher metallen ligent vil under iren sternnen, in Asia etliche, aber weniger in Africa und gar vil weniger (in) Europa. dan die selbigen stern berühren unsern boden nit, darumb zu uns das selbig

Vijfde traktaat

Metalen, mineralen en stenen uit de hoogte

I Metalen

De metalen die van boven afdalen, hebben hun oorsprong in de zeven planeten. Van deze zeven planeten zijn er grote aantallen: er zijn vele Zonnen, vele Manen, vele Marsen, vele Mercuriussen, vele Jupiters, vele Saturnussen, enzovoorts. Men heeft het over de zeven, omdat ze zeven verschillende metalen maken; elk soort wordt in zijn geheel als één planeet beschouwd.

Het gaat niet om de hemellichamen die de astronomen zo noemen; hun praktijk waarbij ze deze met de metalen in verband brengen, berust op een misvatting. Zo als zij de zaak voorstellen, valt het niet te rijmen.

Uit deze zeven soorten planeten zijn de zeven metalen afkomstig. Ze bestaan uit de drie basisstoffen, net zoals [de metalen] in het element water, alleen met het verschil dat de drie bouwstenen vluchtig zijn en niet bestendig in hun verschijningsvorm.

Wat van dergelijke metalen wordt gevonden, voldoet daarom niet aan de testen voor de aardse metalen, net zoals de aardse metalen niet aan de testen voor de hemelse voldoen. Ze hebben ook niet dezelfde plooibaarheid, vloeibaarheid of hardheid. Ook met betrekking tot de kleurengraad zijn ze niet gelijk, maar volledig verschillend.

Er bestaat in het element vuur een zodanige vluchtige aard en kracht dat de zeven soorten sterren alle werkingen en alle materie van de metalen behelzen. Deze materie valt net zo op de aarde als regen en andere dergelijke uitwerpselen.

Er liggen veel van deze metalen onder hun respectieve sterren, een aantal in Azië, minder in Afrika en nog veel minder in Europa. Want deze sterren raken onze grond niet; daarom komen hun metalen niet bij ons terecht.

nit kompt. aber alle körner, was gedigen metallen sind under den siben und rau am eußer teil, komen von sternem und nit vom element wasser. und under allen metallen, die coagulirt sind on feur und in der rotunditet formirt, mit erbsen gestalt, sind alle, welcherlei metallen es sei aus den 7 sternem herab komen, sie ligent druf oder nit. dan die erden überschüts, auch die güß. und wo sie gefunden werden, do fint man kein anbruch nicht, noch kein wurzen, sonder nierenweis. dan ir ursprung kompt aus den sternem und seind alle gedigen; dan do ist im element feur kein gröbikeit, die sich undermische. darumb so purgirts für ir stern und coagulirt sie rein und ganz, und stênt in irer vermischung gleich wie von metallen im element wasser stênt, mit sulphure, sale und mercurio; allein, das die feurischen metallen die wasserische fixation an inen nit haben und die waserischen der firmamentischen fixaz nit haben.

II.

So nun also die drei ersten im metallenstern iren effect volendet haben, also das die compositio im stern solis den mercurium solis mit dem sulphure solis und sale solis vermischt hat, alsdan digerirt es der adech in ein volkomens metall und macht doraus die form seins doni. als <dan> so wirft der stern das aus also heiß und zerlassen wie aus eim schmelzofen, und im fallen zerschellt es sich und coagulirt sich an der kelti und falt auf die globuln. dergleichen der stern luna macht aus mercurio lunae, sale lunae und sulphure lunae ein composition, und so die selbig in ir effect komen ist, so wirfts dergleichen aus, wie sol. also auch der saturnus, mars, venus, mercurius

Alle korrels die van gedegen metaal zijn van een van de zeven en ruw aan de buitenkant, zijn afkomstig van de sterren en niet uit het element water. En alle stukken metaal die gestold zijn zonder vuur en die rond zijn, erwtvormig, van welk soort metaal ook, zijn van de zeven sterren afgedaald; het maakt niet uit of ze boven op de aarde liggen of niet, want ze kunnen onder de aarde zijn bedolven of door stortregens de grond in zijn gespoeld.

Waar deze gevonden worden, is geen breukplaats te zien en geen wortel; ze liggen ingebed gelijk nieren. Hun oorsprong ligt immers in de sterren en ze zijn allemaal gedegen, want in het element vuur is er geen grove materie die zich ermee zou kunnen vermengen. Daarom zijn ze door hun ster gezuiverd en schoon en heel gestold.

Net zoals de metalen uit het element water bestaan ze uit een mengsel van sulfur, sal en mercur, alleen bezitten de vurige metalen niet de fixatie van de waterige, en vice versa.

II [De vorming van sterrenmetaal]

Wanneer de drie bouwstenen in een metaalster hun werking hebben voltooid, zodat door de compositie in de zonnester de mercur van de Zon met het sulfur van de Zon en het sal van de Zon is gemengd, zet de adech dit om tot een volmaakt metaal en geeft hij er de vorm aan die hem is opgedragen. Vervolgens werpt de ster dit uit, zo heet en vloeibaar alsof het uit een smeltoven zou komen. Tijdens het vallen spat het uit elkaar, stolt door de koude en valt op de aardbol.

Evenzo maakt de maanster een compositie van de mercur, het sal en het sulfur van de Maan, en zodra deze haar werking begint te ontplooiën, wordt ze uitgeworpen, net zoals bij de Zon. Hetzelfde gebeurt met Saturnus, Mars, Venus, Mercurius

und jupiter. und ist do zu merken, das under denen siben geschlechten der siben stern en ein ietlicher alein in im hat eines metallen drei ersten, und nit als im element wasser, do in einem ares siben ligent. darum die namen der siben metallen dienen auf die siben metallen, so von den stern en fallen, und nit der erden. dermaßen auch fallen vil liquores von stern en herab, die do nit coagulirt sind. und so die erden davon genezt wird, daraus wird dan ein glanz gleich den cachymien, talk, etwan der margasiten, und ist doch das selbig nit ganz vollkommen und in doch nit gleich. auf das zu merken ist, das die obern metallen weit uber die undern sind in der güt i, reinikeit und art mer als die undern und in allen dingen mer lobs wert.

III. De lapidibus e supernis.

Also dermaßen seind auch ander stern, die von inen auswerfen gemmen und granaten und ander form der steinen. dan der sulphur und mercurius und sal ist im element feur gewaltig in der geberung der gemmen. es sind vil stern, die im rubinischen sulphure stênt, vil im saphirischen salz, vil im schmaragdischen mercurio. dan do seind stern, die die küpf ern ersten innen haben des vitriols, etlich des alauns, etlich des salzs. darumb mancherlei dergleichen regen erscheinen, so sie praeparirt eröffnet werden. aus solchen stern en werden die blauen saphir, dan do ist das salz der corpus und coagulirt gar mit dem lautern sulphurgeist und mercurigeist. im schmaragdstein ist der mercurius der corpus und hat an im ein kupferisch art, aber den corpus nit, darumb er das corpus von im nit aber die farb

en Jupiter. Hierbij moet worden opgemerkt dat elk van deze zeven sterrensoorten slechts de bouwstenen voor één metaal bevat, anders dan in het element water, waar alle zeven in een en dezelfde ares liggen. Daarom hebben de namen van de zeven metalen betrekking op de zeven metalen die van de sterren vallen, niet op de aardse metalen.

Op dezelfde wijze vallen ook veel vloeistoffen van de sterren die niet gestold zijn. Wanneer de aarde daarmee wordt bevochtigd, ontstaat er een glans die op cachymia's, op talk of soms op marcasiëten lijkt, hoewel deze neerslag niet helemaal volmaakt en er niet gelijk aan is. Hierbij moet u in gedachten houden dat de hemelse metalen de aardse aan deugdelijkheid, zuiverheid en aard verreweg overtreffen en in elk opzicht grotere waardering verdienen.

III Stenen uit de hoogte

Zo zijn er ook andere sterren, die edelstenen, granaten en andere steenvormen uitwerpen. Want sulfur, mercur en sal zijn in het element vuur geweldige voortbrengers van edelstenen. Talrijke sterren bevatten het sulfur van robijn, het zout van saffier of de mercur van smaragd. Er zijn sterren die de koperen bouwstenen van vitriool, aluin of zout herbergen. Zo komt het tot de diverse overeenkomstige regens wanneer deze dingen bereid zijn en de sterren zich openen.

Uit dergelijke sterren ontstaan blauwe saffieren, want hun stoffelijke vorm is van zout, gestold met de heldere sulfurgeest en mercuurgeest. Bij smaragden is mercur de stoffelijke vorm, en deze heeft iets koperachtigs over zich, maar dat is niet stoffelijk; een smaragd heeft dus niet de stof, maar wel de kleur van koper.

vom kupfer. dan also werden alle farben der gemmen, so aus dem element feur komen, erfunden nach art und wesen der dreien ersten, die farben halben in metallenen einig bleiben. als im kupfer ist alein rot; die selbigen drei ersten aber, so sie den metallenen corpus nit haben, so werdens grün. also vom silber, so der metal corpus nit do ist, so wird do blau; vom eisen rot, vom blei rot, vom iove gelweis, vom golt braun, vom mercurio gelb. dergleichen auch, so das salz alein praedominirt, so macht es vil farben, als in etlichen steinen sind, braun, blau und die baß und ubel geferbet. dergleichen auch herwider, was vom mercurio alein wird, in vil farben stênt, gelb, rot und ander, vom sulphure weiß, rot, gelb, schwarz und grau. solche stein sind die wenigsten, alein was der metallenen art sind, sind die edlisten. als smaragdus ist ein kupferstein, carbunculus oder iaspis ein goltstein, rubinus und calcedon ein eisenstein, saphir blau ein silberstein, saphir weiß ein iovisstein, hyacinthus ein mercuristein. so nun also die stein geboren werden in iren sternnen, die neben den planeten stênt, so werfen sie die außêr, wie die metallenen ausgeworfen werden und werden also auf der höhi der erden gefunden in vil form und weg, wie sie dan geboren werden.

IV. De crystallis et berillis.

Aber von crystallen und berillen ist zu wissen, auch von den citrinen, das sie geboren werden aus den schnêsternen, von denen der schnê komt und die in dem weg. in schnêsternen ist ein solche congelation kraft, das sie etwan zwifacher art sind, das ist das etwan einer schnê und gefrieren in im hat

Zo zien we dat alle kleuren van de edelstenen die uit het element vuur afkomstig zijn, aard en wezen van de drie basisstoffen weerspiegelen, terwijl deze zich in de metalen tot één kleur beperken. In koper bijvoorbeeld zien we alleen de rode kleur; wanneer deze drie basisstoffen echter niet de stoffelijke vorm van het metaal hebben, worden ze groen. Zilver wordt zonder de stoffelijke vorm van het metaal blauw, ijzer rood, lood rood, tin geelwit, goud bruin, kwik geel.

Is het zout alleen overheersend, brengt het vele kleuren voort, zoals we ze in een aantal stenen aantreffen: bruin, blauw en de mooiere en minder mooie kleuren. Wat aan de andere kant alleen uit mercurius ontstaat, toont talrijke kleuren: geel, rood en andere; wat uit sulfur ontstaat: wit, rood, geel, zwart en grijs. Deze stenen zijn de minste; de metaalachtige zijn de edelste. Smaragd bijvoorbeeld is een kopersteen, karbonkel en jaspis zijn goudstenen, robijn en chalcedon ijzerstenen, blauwe saffier een zilversteen, witte saffier een tinsteen, hyacint een kwiksteen.

Wanneer nu de stenen geboren worden in hun sterren die naast de planeten staan, werpen ze deze uit zoals de metalen worden uitgeworpen. De stenen worden dan in de bovenste lagen van de aarde gevonden, in de diverse vormen en gedaantes waarin ze worden geboren.

IV Kristallen en berillen

Over kristallen, berillen en ook citrinen moet u weten dat ze uit sneeuwsterren worden geboren, waar sneeuw uit afkomstig is, en wel op de volgende manier. Sneeuwsterren bezitten een zodanige bevroingskracht dat ze soms van een tweevoudige natuur zijn. Dat wil zeggen dat deze sterren zowel sneeuw als ook bevroening in zich hebben; het zijn dubbele sterren.

und sind doppelt stern. wo also ein solcher stern ist, der also ein congelation kraft zu sampt dem, das er ein schnêstern ist, leichtlich ein crystallen, citrinen oder berillen macht. dan ursachen, so der schnê falt und sein kelti mitgêt und hat ein stat auf der globul darzu, das der boreas do praedominirt und die sonn oder somerliche art nit stark regiret, so coagulirt er das wasser, so im schnê mitgêt, zu einem stein. so er das selbige wasser underwegen, dieweil der schnê schneiet vor großer kelti, so in im ist, begreift und auslost, so werden steinli daraus, ehe es auf die globul kompt, do werden körnli gefunden, groß und klein, nach art wie er den schnê begriffen hat im schneien. so aber das so schnell nit geschicht, sonder kompt auf den boden, so treibt die kelti alles wasser, so im schnê ligt und nit schnê ist, zusammen in ein centrum gegen dem boden der erden. und sobald er die zusammen bringt, so coagulirt er es zu einem eis, aber es zerschmilzt nit hinwider als ander gefröst, aus ursachen das es aus schnêwasser geworden ist, das resolvirt sich nit hinwider. aber andere wasser, so do gefrieren, die selbigen, ob schon schnêwasser were, so ist der schnê mit zergangen. das sol an dem ort nit beschehen, sonder das wasser sol aus dem schnê gezogen werden; und das der schnê bleibt, das beschicht alein durch die schnêstern, in welchen die congelation kraft auch ist, also das sie, so sie uf die erden komen an ein stat, do der schnê on zerschmelzt bleibt, bis zu end sein intenz und operation. in solchen schnêen werden die stein als crystallen etc lauter und trüb erfunden, aus ursachen nach dem und der sulphur, mercurius und sal sich clarificirt und geleutert hat und an im selbs ist. es werden auch oft solcher crystallen, berillen und citrinen erfunden an enden und orten, do nit schnêstett sind. und ist

Waar dus een dergelijke ster staat, die behalve dat hij een sneeuwster is, ook bevezingskracht bezit, ontstaat makkelijk een kristal, citrien of beril. Want wanneer sneeuw valt vergezeld van zijn koude, wanneer deze bovendien op een plaats van de aardbol valt waar de noordenwind overheerst en de Zon of de zomerse natuur zich niet sterk doet gelden, stolt het water dat in de sneeuw meegaat, tot steen.

Wanneer dit water onderweg, terwijl de sneeuw valt, door de grote koude wordt gepakt en afgezonderd, ontstaan er steentjes uit voordat het aardoppervlak bereikt is. Er worden dan grotere of kleinere korrels gevonden, afhankelijk van hoe de sneeuw onder het sneeuwen is aangepakt.

Als dit echter niet zo snel gebeurt, maar het geheel de grond bereikt, drijft de koude al het water dat er tussen de sneeuw ligt, maar geen sneeuw is, samen rond een middelpunt op het aardoppervlak. Zodra dit wordt geraakt, stolt dit water tot een soort ijs, maar een ijs dat niet meer wegsmelt zoals andere bevezingsproducten, omdat het uit sneeuwwater is ontstaan, en dat lost niet weer op.

Andere wateren daarentegen die bevroren, ook al is het sneeuwwater, [smelten weer, maar] daar is de sneeuw zelf mee in opgegaan. Dat moet hier niet gebeuren, maar het water moet uit de sneeuw worden getrokken. Dat de sneeuw daarbij behouden blijft, is alleen te danken aan de werking van de sneeuwsterren die ook bevezingskracht bezitten. De sneeuw moet dan op aarde op een plaats terecht komen waar hij niet smelt tot zijn doel bereikt en zijn activiteit voltooid is. Bij dit soort sneeuw worden de stenen in de vorm van heldere of troebele kristallen aangetroffen, al naar gelang sulfur, mercur en sal zich geclarificeerd en gezuiverd hebben, en afhankelijk van hun eigen aard.

Vaak worden dit soort kristallen, berillen en citrienen ook in streken en op plaatsen gevonden waar in de regel geen sneeuw

die ursach, das in obern regionibus coagulirt sind worden und coagulirt herab gefallen, und sind nichts dan ein congelirts schnêwasser, nimpt sein form und eck und gestalt, nach dem und das salz bei im subtil oder grob ist.

valt. Dat komt doordat ze al in de hogere luchtlagen gestold zijn en in gestolde vorm zijn gevallen. Ze zijn niets anders dan bevroren sneeuwwater waarvan de vorm, de hoeken en de gedaante bepaald zijn door de fijnheid of grofheid van het erin vervatte zout.

Prologus in tractatum sextum,
de fati impressionibus.

I.

Wie wir nun vom element feur gesagt haben, wie alle ire operationes komen und was sie machen, so folgt auf das hernach ein ander operation, die etlich teils den selbigen elementischen operationibus gleich sind und sehen und von inen etlichs teils komen. wiewol sie doch nit des elements natur sind, sonder nur alein praesagia, wollen wir sie doch hie auch anzeigen, aus ursachen, das die influenz und das gestirn dester baß erkent mögen werden, und das das gestirn, davon wir gephilosophirt haben in nichten wirke in uns. das gestirn aber, so in uns wirkt, ist das, von dem wir do sagen und heißen es fatum nach der philosophie, und nit als etliche fatum auslegen. damit aber das fatum wol erkent werd, ist es also, das ein ietlicher mensch ein geist hat, der außershalb im wonet, und sezt sein stul in die obern stern. der selbig gebraucht die bossen seins meisters; der selbig ist der, der do die praesagia dem selbigen vorzeigt und nachzeigt, dan sie bleiben nach disen. dise geist heißen fatum.

II.

Damit aber die astronomei auch erkent werde, so merket: was sie anzeigt von natürlicher wirkung der gewittern aus art und gang der sternen wol sein mag, wo sie anderst die selbigen recht erkennen und erfahren iren aufgang, herkomen, art und wesen.

Proloog bij het zesde traktaat:
de indrukken van het lot

I [Bovennatuurlijke verschijnselen]

We hebben het nu over het element vuur gehad en verteld hoe alle processen tot stand komen en wat ze teweegbrengen. Hieronder zullen we een ander soort werkingen bespreken, die grotendeels op deze werkingen van het element lijken en voor een deel ook erdoor worden voortgebracht. En toch zijn ze niet van de natuur van het element, maar zijn ze slechts voortekenen. We willen ze desondanks hier bespreken om u in staat te stellen de invloed en het gesternte beter te onderscheiden. Het moge hieruit duidelijk worden dat het gesternte waarover we gefilosofeerd hebben, geen werking in ons heeft. Het gesternte dat in ons werkt, is datgene waarover we het nu hebben en dat we overeenkomstig de filosofie ‘het lot’ noemen – echter anders dan sommigen het lot uitleggen.

Om het lot goed te begrijpen, moet u weten dat iedere mens een geest heeft die buiten hem woont, die zijn zetel in de sterren boven heeft. Deze voert de fratsen van zijn meester op; hij is degene die hem de voortekenen en natekenen laat zien – want ze zijn ook achteraf nog te zien. Deze geesten heten het lot.

II [Grenzen van voorspelbaarheid]

Om ook een goed inzicht te krijgen in de astronomie, moet u in gedachten houden dat wat deze op basis van aard en omloop van de sterren aangeeft over de natuurlijke werking van onweren, wel kan kloppen, mits het juiste inzicht in deze sterren aanwezig is, en ervaring omtrent hun opkomst, herkomst, aard en wezen.

aber anderst doraus zu practiciren und praesagia zu geben, werden die guten leut schwerlich gevexirt vom fatum. dan es ist also, das im ascendenten ein fatum ist, das do anzeigt, was das sein sol, und nit der stern. aber das fatum darin spilt mit den guten mennern, die sich gewaltig in der macht des gestirns vermeinen. als ein exempel: sie wollen die geburt der kindern wissen und zukunfts ires lebens; das mügen sie nicht anderst wissen, dan was in das fatum spötsweis vergönnet. wiewol sie für sich nemen martem und machen aus im ein eisenbeißer. das eisenbeißen wissen sie aus der vexaz des fatums, so in marte ist, der mars heißt, aber er halt in seine rechte tück inn und sagt sie dem guten man nicht, was rechts grunts aus im werden sol. er hat auch die wal darin, sich zu erzeigen wie er wil, heut nicht als morgen. solche kunst nimpt sein ursprung aus dem fatum und gêt in das, doraus sie komen; drum kein gewisse kunst nicht do ist noch sein mag.

III.

Auf das folget hernach, das das fatum sich selbs offentlich erzeigt und verstantlich in sein praesagiren, des fatum es dan ist. dan ein ietlicher mensch hat ein fatum, ein ietlichs hantwerk hat sein fatum ein ietliche facultas hat ir fatum, ein ietliche sect ir fatum, ein ietlicher glaube hat sein fatum, ein ietlicher stant sein fatum. dise fata rürent sich und brauchent sich teglich, mer dan uns in wissen ist. und welcher in fatamantia ein erfarnier ist, der mag die praesagia wol anzeigen, in dem das die menschen antreffen in irem glück oder unglück und dergleichen. dis fatum

Wanneer ze er echter een voorspellingspraktijk op baseren, worden de beste lui zwaar geplaagd door het lot.

Want feit is dat er in de ascendant een lot is dat aangeeft wat er zal zijn; niet in de ster. Maar dit lot speelt een spelletje met de beste mannen die menen dat ze aan het gesternte geweldige macht kunnen ontleen. Een voorbeeld: ze willen iets weten over de geboorte van kinderen en over toekomstige dingen in hun leven; wel, hier kunnen ze niets anders over te weten komen dan wat het lot hun vergunt te weten om zijn spot met hen te drijven.

Ze kijken naar Mars en maken van hem een ijzervreter. Het ijzervreten kennen ze door de plagerij van het lot dat er in Mars is, die weliswaar Mars heet, maar hun zijn echte grilligheid niet laat zien en de beste man niet vertelt wat er werkelijk van hem zal worden. Hij heeft ook de keuze zich te tonen zoals hij wil; morgen anders dan vandaag. Deze kunst heeft haar oorsprong in het lot en is gericht op datgene waaruit ze is voortgekomen. Daarom is hier geen sprake en kan geen sprake zijn van een zekere kunst.

III [Duiding van het lot]

Verder is het zo dat het lot zichzelf openbaart en begrijpelijk is in zijn voorspellingen voor degene wiens lot het is. Want iedere mens heeft een lot, ieder handwerk heeft zijn lot, iedere faculteit heeft haar lot, iedere sekte heeft haar lot, ieder geloof heeft zijn lot, iedere stand heeft zijn lot. Deze lotsbestemmingen zijn dagelijks actief en in beweging, meer dan wij beseffen. Wie ervaring heeft in het duiden van het lot, kan de voorspellingen wel aanwijzen die over het geluk of ongeluk van de mensen vertellen. Dit lot is door de adech [van de mens] in het firmament

ist durch sein adech in das firmament gesezt, das es dorin sein wirkung haben sol und gleich dem firmament sich erzeigt. wiewol ir vil seind, nicht alein in disem element, auch in den andern; sie werden von fatamantia geret in iren capiteln, nach den elementen in denen sie seind. was aber under dem element feur ist in gestalt des firmaments, seind die, wie hernach folgent.

IV. De figuris.

Die figuren aber so im himel erscheinen, als etwan seltsame man, kirchen und ander unersehen oder erkant form und gestalt, mit vil farben und der gleichen, etwan als menschen, etwan als krieg, etwan als ander gleichnus. der irdischen gleich nimpt sein ursprung von der erden in die obern gestirn, also das die under influenz sich der obern vergleicht und vereinigt, und seind prognostica certa deren dingen, die sie in der form anzeigen, wiewol etwan die selbige form grob ist und unverstendig, aus ursachen, das also grob in der coniunction sich zusammengefügt haben, und ist die coniunction also. zweierlei geist seind in der influenz, unden und oben, aus denen die prognosticae figurae gënt und nicht aus der materialischen influenz des elements feur. aber darumb wir sie in dis element sezen, ist die ursachen, das (sie) den corpus vom element feur nemen. dorumb so vil und den corpus antrift, in unser philosophie sezen. was aber weiter von beiden geistern der undern und obern influenz zu wissen ist, de fatis erzelt wird. aber der figuren halben ist es also, das die undern fata die obern anlegent und formiren nach irer form,

geplaatst om daar zijn werking te ontplooien en zich in de vorm van het firmament te vertonen.

Er zijn veel meer vormen, niet alleen in dit element, maar ook in de andere. Ook daar zal in de hoofdstukken van de betreffende elementen waarin ze zich voordoen, over de duiding van het lot worden gesproken. Maar wat onder het element vuur valt in de gestalte van het firmament, zijn de verschijnselen die ik hieronder zal bespreken.

IV Figuren

De figuren die in de hemel verschijnen, zoals bijvoorbeeld merkwaardige mensen, kerken en andere vormen en gedaanten, herkenbaar of nog nooit gezien, met veel kleuren en dergelijke, die soms mensen, oorlog of andere dingen voorstellen gelijk de aardse zaken, hebben hun oorsprong op aarde en zijn van daar naar de gesternten in de hemel verplaatst, zodat de invloed van onder met die van boven overeenkomt en zich ermee verenigt. Het zijn zekere voortekenen van de dingen die ze door hun vorm aanduiden, al is deze vorm soms grof en onbegrijpelijk omdat de dingen bij de conjunctie zo grof zijn samengevoegd.

Deze conjunctie houdt het volgende in: de voorspellende figuren komen voort uit de invloed van twee geesten, van onder en van boven; niet uit de materiële invloed van het element vuur. De reden dat we ze toch in verband met dit element bespreken, is dat ze hun stoffelijke vorm aan het element vuur ontlennen. Daarom behandelen we ze voor zover het hun stoffelijke vorm betreft, in onze filosofie. Wat verder over de twee geesten, van de onderste en de bovenste invloed, te weten valt, vertellen we in het boek over de lotsbestemmingen.

Maar wat nu de figuren aangaat, is het zo dat het onderste lot het bovenste opwekt en vormgeeft overeenkomstig zijn eigen

das sie zukünftig geschehen sol. darum entlich, was also die form anzeigt, beschicht mit seiner zeit und geschehen nicht vergebens, und ist der adech der sich bedekt hat mit dem rock mercurii, salis und sulphuris, und geformirt den selbigen nach art seiner klagen oder freud.

V. De cometis.

Der ursprung von cometen ist ein fatum aller völker, die under seinem gang ligent; bedeut under inen alles elend und not oder freiheit oder etwas unerhörts neues dings oder wesens und seiner dienstbarkeit, wird geboren aus dem fatum der herren, der geistlichen, der leien und dergleichen. etlicher wird alein geboren aus dem fato der herren und bedeut under inen den neuen murmel, derselbig sicht herlich, etwan alein der geistlichen, derselbig sicht schwenzet, etwan alein der bauren, derselbig ist grob. und sezen iren form von dem, das sie bedeuten. als ein stern und ein schwanz aus ursachen, das ein langer schwanz werden wird aus dem handel den er bedeut. ist er breit, ein breiter weitleufiger handel, und wie es ein ent nimpt am schwanz frisch oder frölich, also endet sich das auch. dorumb weiter von cometen nichts anderst zu verstên ist, dan alein, das sie von undern fatis geboren werden in das ober, zu einer prognostication auf die welt eines neuen geschreis und geschichts.

vorm, die in de toekomst verwezenlijkt zal worden. Dat wat de vorm aangeeft, gebeurt dus op zijn tijd, en het gebeurt niet voor niets. Het is de adech die zich gekleed heeft in de jas van mercur, sal en sulfur, en die deze jas heeft ontworpen overeenkomstig de aard van zijn klachten of zijn vreugde.

V Kometen

De oorsprong van een komeet is het lot van alle volkeren die onder zijn baan wonen. Hij betekent voor hen of alle nood en ellende, of vrijheid, of iets ongehoords, een nieuw ding of wezen en zijn dienstbaarheid. Hij wordt geboren uit het lot van de heersers, de geestelijken, de leken en dergelijke.

Sommige kometen worden alleen uit het lot van de heersers geboren; deze kondigen een nieuw geluid onder hen aan. Ze zien er heerlijk uit. Andere zijn alleen uit het lot van de geestelijken afkomstig; deze hebben een zichtbare staart. Weer andere, alleen van de boeren, zijn grof.

In hun vorm komt hun betekenis tot uitdrukking. Een ster met een [lange] staart brengt tot uitdrukking dat de gebeurtenissen waar hij op duidt, een lange nasleep zullen hebben. Is hij breed, gaat het om een brede, veelomvattende gebeurtenis; en zoals het einde van de staart eruitziet, krachtig of vrolijk, zo eindigt ook de gebeurtenis.

Daarom kunnen we van de kometen verder niets anders begrijpen dan alleen dat ze door de onderste lotsbestemmingen worden geboren en in de bovenste sfeer worden geplaatst om aan de wereld het nieuws te voorspellen dat staat te gebeuren.

gelirt harter sulphur. und zu gleicher weis, wie die endung in keim corpus on ein herte ist, also ist auch die endung der rinden, die alein hart ist, genomen aus dem hertisten sulphure, der in disem gewechs ligt. sein este nemen sich aus dem aniado, ders also formirt, die reiser dergleichen und was also dorin ist. sein frucht, zapfen und kegel werden auch aus dem aniado form und gestalt, darumb das er nicht anders geberen mag, und ander beum dergleichen also zuverston seind.

II. De cirbo, fraxino et aharna.

Dieser dreien beum art ist ein sulphur, coagulirt durch das holzsalz, in maßen wie die aschenbeum, alein das sie in irem sulphure und salz vil subtiler seind, darumb ir salz edler ist und herter aus ursachen, also ist ir salz mer edler, auf der himlischen art, darumb aus irer aschen edler alkali und gleser werden und aus irem wasser ein edle essenz. darumb ist auch der aniadus edler in seinen gewachsen dan als im groben sulphur, wie oben angezeigt ist; darumb ist ein sonder art uber ander holz, als im abiete. nun sein aeste, also das er dergleichen geformirt ist, durch und durch gêt sein baum in den stamen und klebt <nit> außen an, als an andern beumen; und ist die ursach, das aus dem kern sein est wachsen, darumb ir este des holzs seind, des der samen ist; wan die kraft des kerns macht den samen, die selbig kraft macht auch die este. was aber für aeste seind, die nit aus dem kern gehen, die selbigen est sind nit dem selbigen holz gleich der beumen. auch dergleichen <die adern in dem stamen schnecklicht> haben, und ist die ursachen, das

enkele stoffelijke vorm zonder een zekere hardheid is, zo is ook de afsluiting die door de bast wordt gevormd, die alleen hard is, van het hardste sulfur gemaakt dat er in dit gewas is.

Zijn takken ontstaan uit de aniadus, die ze op deze wijze vormt; de loten en al wat zich daarin bevindt, insgelijks. Zijn vruchten, kegeltjes en dennenappels, verkrijgen hun vorm en gedaante eveneens uit de aniadus, reden waarom de boom niets anders kan voortbrengen. Dat geldt net zo goed voor andere bomen.

II¹ Arve², es en esdoorn

De aard van deze drie bomen is een sulfur dat door het houtzout is gecoaguleerd, net zoals bij de asbomen; alleen zijn hun sulfur en zout veel fijner. Hun zout is dus edeler en harder. Hun zout is edeler, op een hemelse wijze; vandaar dat uit hun as edeler loogzouten en glazen ontstaan, en uit hun vocht een edele essentie. Daarom is ook de aniadus in deze gewassen edeler dan in het grove sulfur, zoals boven aangegeven; vandaar dat dit een speciaal soort is, beter dan andere houtgewassen zoals de spar.

[Arve:]³ Zijn takken zijn zodanig gevormd dat ze door de stam heen groeien en niet, zoals bij andere bomen het geval is, er alleen aan de buitenkant zijn opgezet; want zijn takken groeien uit de kern. Ze zijn derhalve van hetzelfde hout als het zaad; want de kracht van de kern maakt het zaad, en dezelfde kracht maakt ook de takken. Takken daarentegen die niet vanuit de kern groeien, zijn niet van hetzelfde hout als de stam.

[Es:] De stam is spiraalvormig gaderd. Verder heeft hij geen poriën, behalve de her en der spiraalvormig gerangschikte

[1] Huser merkt op dat dit hoofdstuk vol fouten zit. — [2] Ook alpenden genoemd, *Pinus cembra*. — [3] Ik vermoed dat deze alinea alleen betrekking heeft op de arve, en de volgende op de es.

er sonst kein poros hat, als die strich die er hat hin und her <schnecklicht>. also in solcher form durch den aniadum gescheiden gleich dem schnecken und hat durch die art der pori. der ahorn in seim flader ist also, das der aniadus oleisch arten in im hat, die selbigen fürnimpt im in disem ahorn und mer im flader. dan des baums flader oder eines andern baums flader ist nichts als die bildend art, die der aniadus an im hat. und wiewol es aus der form kompt, eins mer als das ander, und nit gleich in der form bleiben, wie es der aniadus anhebt, ursacht in durch das wachsen <so es> von einander treibt und bringt, und die form entsezt und doch die gleichnus do bleibt. <das aber solche blumenwerk nicht> alle haben, ist das biltus des <geists> aniadi; dan alle form, so auf erden seind darin <stêt> und herfür gêt. die sonder art diser beum ist aus der art des sulphuris und salis geboren, der da anderst ist denn in andern beumen; auch haben sie einen subtilen mercurium, darumb sie in der compaction anderst ston dan ander beum. der zirbus hat ein mürben harten mercurium, der fraxinus ein zehen linden mercurium, der ahorn ein harten festen mercurium; in diser dreien art werden die beum gescheiden.

III. De cedro, balsamo et cupresso.

Ein ander sulphur gêt aus dem element terrae, das ist under allen hölzern das edlest; aus disen werden die cedri, balsami und cupressen, und ist der sulphur der am weißesten ist und mit dem allersubtilesten salz und vil von mercurio. und teilt sich anfenglich in die form zweifach, in ein lange form und in ein kurze

streepjes. In deze vorm gelijk een slakkenhuis en door de aard van de poriën is de stam door de aniadus onderscheiden.

De esdoorn vertoont een adering die tot stand komt door de soorten olie die de aniadus bevat; deze komen tot uiting in de vlammen van het esdoornhout. Want de adering van deze of van een andere boom is niets anders dan de vormende aard die de aniadus over zich heeft. Deze vorm raakt weliswaar verstoord, in het ene geval meer dan in het andere; de vorm blijft niet dezelfde die aanvankelijk door de aniadus is gegeven. Dit komt door de groei, waarbij de vorm uit elkaar wordt getrokken en veranderd wordt; maar een zekere gelijkenis blijft behouden. Dat niet alle houtsoorten zo bloemachtig gevland zijn, komt doordat ze de geest van de aniadus uitbeelden; want deze drukt zich uit in alle vormen die er op aarde zijn.

De bijzondere aard van deze bomen berust op de aard van hun sulfur en sal, die anders zijn dan bij andere bomen. Boven dien hebben ze een fijne mercur, waardoor ze zich qua compactheid van andere bomen onderscheiden. De arve heeft een broze, harde mercur; de es heeft een taaie, kneedbare mercur; de esdoorn een harde, vaste mercur. Door deze drie soorten onderscheiden zich de bomen.

III Ceder, balsemboom en cipres

Een ander soort sulfur dat uit het element aarde voortkomt, brengt de edelste van alle houtgewassen voort: ceders, balsembomen en cipressen. Het is het witste sulfur, vergezeld van het allerfijnste zout en veel mercur. In het begin vindt er een verdeling plaats van de drie basisstoffen – niet van de aniadus – in twee vormen, een lange en een korte.

art der selbigen dreien ersten und nicht aniadi. herwiderumb so ist auch die sulphuritet in inen zwifach; im balsamo ist ein weißer sulphur, der resolvirt sich gleich dem botin durch hülff (der influenz). in cedro und cupresso ist er nicht, aber er diluirt sich in die stamm und este und wachst mit samt dem holz; und ist der sulphur des holzs und der sulphur der resolvirt éin ding, darumb sie nicht gescheiden werden, als in balsamo, dazu sie gescheiden werden. aber im terpentin seind sie gleich dem balsam. so der subtil sulphur vom cedro und cupresso geschiden wird, ist der recht balsam gleich dem andern; aus dem folgt, das die spagirischen den balsam suchen im holz und hantlen wollen. inen ist auch lignum abietis, alein in dem onderscheit, das ein ander salz hat und ein andern mercurium, aber den selbigen sulphur, die (myrobalani) dergleichen im sulphure, alein im salz und mercurio denen allen ungleich. in disen beumen, cedro, balsamo, cupresso, (myrobalanis), aloes ist éin sulphur, der da aus allen dreien ersten des elements terrae gezogen ist von wegen seiner art und tugent, und alle holz seind (durchbr.), alein die (granaten) nit, und ist die kraft sulphuris, der da nicht faulen laßt, darumb alle ir art und tugent, so sie haben, dem sulphuri zuzumessen sind, der in inen ligt; darumb der spagirus wol findet, der den sulphuri aus inen sucht.

Het sulfurachtige daarin kent ook weer twee verschijningsvormen: in balsembomen is er een wit sulfur, dat net als bij lariksen oplost met behulp van de werking van het gesternte. Bij ceders en cipressen is dit niet het geval; hier verdeelt het sulfur zich in stam en takken en groeit het samen met het hout. Het sulfur van het hout en het opgeloste sulfur zijn hier een en hetzelfde; we zien hier dus niet de scheiding die optreedt bij balsembomen. Met terpentijn¹ gebeurt weer hetzelfde als bij de balsemboom.

Wanneer het fijne sulfur van ceder en cipres wordt gescheiden, is dit echte balsem net als de andere; vandaar dat de spagyrici de balsem in het hout zoeken om ermee te behandelen. Ze doen dit ook met sparrenhout, alleen met het verschil dat dit een ander zout en een andere mercur heeft, maar hetzelfde sulfur. Ook de myrobalanen² hebben hetzelfde sulfur, maar verschillen qua zout en mercur van alle genoemde soorten.

In deze bomen – ceder, balsemboom, cipres, myrobalanen, aloë – treffen we een en hetzelfde sulfur aan, dat uit al de drie basisstoffen van het element aarde is getrokken vanwege zijn aard en vermogen. Alle houtsoorten zijn breekbaar³ met uitzondering van granaatappelhout. De kracht van het sulfur gaat rotting tegen; daarom zijn alle eigenschappen en vermogens die deze bomen hebben, aan het sulfur toe te schrijven dat ze bevatten. De spagyricus die op het sulfur erin uit is, zal dus wel vinden wat hij zoekt.

[1] Over terpentijn, de hars van lariksen, heeft Paracelsus een aparte verhandeling geschreven: *Vom terpentin*, in II, 179-192. “Zoals de balsemboom in zijn gebied alle andere bomen overtreft, zo overtreft de lariks alle andere bomen in de Duitse landen.” — [2] Diverse soorten van het geslacht *Terminalia*, waarvan de vruchten vroeger medicinaal werden gebruikt. — [3] Aangenomen dat Huser met ‘durchbr.’ ‘durchbrüchig’ bedoelt.

IV. De ebeno, turbit et iunipero.

Dise drei beum sind auch éiner generation in den dreien ersten zu vereinigen, und ist ein grober sulphur, grobes sal, aber ein subtiler mercurius und generirt sich also. in ebeno bleibt die kraft innen, im turbit gêt sie in die rinden, im iunipero bleibt sie an beiden, holz und rinden. also teilen sie sich auch in der proprietet; der ebenus purgirt und constringirt, der turbit purgirt alein, der iuniperus consolidirt. auch <curirt> der ebenus die ubelgeng im leib, der turbit die flûssegeng, der iuniperus alein das blut. und auf ir tugent ist zu merken, dan aus inen wird ir prima materia verstanden, das also: der iuniperus consolidirt phlegma und colera und purgirt sanguinem, der ebenus purgirt coleram und constringirt sanguinem und phlegma, der turbit purgirt phlegma und constringirt sanguinem und choleram, das wie wol es de natura rerum besser angezeigt wird, so ist es doch darumb hie angezeigt von deswegen, das es muß underricht werden in ebeno, und das in den weg, das der mercurius an den enden uberwindet, alein der sulphur gibt den corpus und das salz die congelation; aber der mercurius gibt den gewalt des hebeni, also das er den sulphur registriret und das salz, das im ebeno die mercurialisch art alein bleibt und im turbit treibt er es hinaus in die rinden, in iunipero im holz und in allen seinen frûchten, und ist dreifach in seiner operation, in ieglichem holz besonder. dergleichen haben sie auch mer art an inen auch, als der ebenus hat den sulphur cedri und cupressi, der turbit den sulphur myrobalanorum und abietis. der iuniperus hat die art aniadi von botin und pino und zirbo, von wegen das sein sulphur sich

IV¹ Ebbenhoutboom, turbith, jeneverboom

Deze drie bomen horen bij elkaar omdat ze op dezelfde wijze ontstaan uit de drie basisstoffen. Dit zijn een grof sulfur, een grof sal, maar een fijne mercur. Wanneer ze gevormd worden, blijft bij de ebbehoutboom de kracht binnenin, bij turbith gaat ze in de bast zitten, bij de jeneverboom blijft ze in beide delen, hout en bast.

Ze onderscheiden zich ook door hun eigenschappen: ebbehoutbomen werken purgerend en samentrekkend; turbith alleen purgerend, jeneverbomen consoliderend. Daarnaast genezen ebbehoutbomen buikklachten, turbith vloeïngen, jeneverbomen alleen het bloed. We moeten op hun krachten letten, want daaruit begrijpen we hun grondstof: jeneverbes werkt consoliderend op slijm en gal en zuivert het bloed; de ebbehoutboom zuivert de gal en werkt samentrekkend op bloed en slijm; turbith zuivert het slijm en werkt samentrekkend op bloed en gal. Dit wordt weliswaar in *De natura rerum*² beter beschreven, maar ik heb er ook hier op gewezen omdat het in verband met de ebbehoutboom onderwezen moet worden.

Mercur heeft hier de overhand. Het sulfur maakt de stoffelijke vorm, het zout zorgt voor de stolling, maar mercur brengt de enorme kracht van ebbehout voort, waarbij hij sulfur en zout ondergeschikt maakt. Hierdoor blijft in ebbehout alleen de aard van mercur behouden. Bij turbith drijft hij de kracht naar buiten, in de bast; bij jeneverbomen zit deze in het hout en in alle vruchten. De werking [van mercur] is drievoudig; in ieder hout verschillend.

Evenzo verschillen ze ook qua aard [van het sulfur]: ebbehoutbomen hebben het sulfur van ceders en cipressen; turbith heeft het sulfur van myrobalanen en sparren. Jeneverbomen hebben de aard van de aniadus van larks, den en arve, aangezien

[1] Huser: de eerste helft van dit hoofdstuk zit vol fouten. — [2] Zie boven p. 55, noot 3.

etwan vergleicht den selbigen; darumb ir form der selbigen form zustreichen und doch gebrechen, aus ursach das nicht ganz der selbigen materien ist. also vil beum einander etwan gleich sehen, ursachen das der sulphur und dergleichen sich etwas ein andern nach naturt, und ist ein besondere art, was diser art ist, und kompt aus dem sulphure, der also appropriert ist, und aus dem aniado, der also geordnet ist sonderbar in die riselt art.

V. De buxo, savina et tamarindo, item edera, laurus, oleaster.

Der buxus, savina, tamarindus, nemen ir corpus aus einem ganz wol geleuterten sulphure und fast subtilen salz mit einem zehen mercurio, und ist ir generatio also, das der buxus kein art an im hat keinerlei anders holzs, sonder ganz eigens wesen in seinem gewechs, aus ursachen, er hat sein besondern aniadum im laub, da im nichts in vergleicht wird under allen beumen, als alein der laurus, und hat aber in dem ein andern sulphur als der laurus, die ist etwas von kreutern als von pervinca und edera, darumb sein sulphur gleich ist dem pervincischen sulphuri und ederischen. savina hat auch ein besonder art uber al ander beum an ime, als alein gegem iunipero vergleicht es sich der form halben, sonst hengt es in der art des buxi und ist uber ander beum besondert in dem, das es der beum kraft im wachsen nicht hat und ist aus ir art. tamarindus ist auch also gesondert und ist ein art von zirbo und botin und hangt am sulphure von den weiden; dan der weiden sulphur und der tamarinden sulphur ist

hun sulfur daar enigszins op lijkt. Hierdoor hebben ze een vorm die met deze soorten vergelijkbaar is, maar er niet helemaal mee overeenkomt, omdat hun materie niet helemaal dezelfde is.

Veel boomsoorten lijken nogal op elkaar. Dat komt doordat het sulfur en dergelijke zich in navolging van andere soorten ontplooien. Hun bijzondere aard berust op het sulfur dat op deze wijze is aangepast, en op de aniadus die zo geordend is dat de bomen in talloze soorten uiteenvallen.

V Buksboom, zevenboom¹ en tamarinde; klimop, laurier, oleaster²

Buksboom, zevenboom en tamarinde danken hun stoffelijke vorm aan een uitstekend gezuiverd sulfur, een uiterst fijn zout en een taaie mercur. Ze ontstaan als volgt: de buksboom vertoont geen enkele andere aard van welk hout dan ook, maar groeit helemaal overeenkomstig zijn eigen wezen. Dat komt doordat hij in zijn blad zijn bijzondere aniadus heeft, waarmee onder alle bomen niets te vergelijken is behalve laurier, die echter een ander sulfur heeft. De buksboom heeft iets weg van kruiden zoals maagdenpalm en klimop; zijn sulfur is gelijk het sulfur van maagdenpalm en klimop.

De zevenboom heeft ook een bijzondere aard boven alle andere bomen. Alleen met jeneverbomen toont hij qua vorm overeenkomst; verder heeft hij de aard van een buksboom. Hij onderscheidt zich van andere bomen doordat hij hun groei-kraft mist, al behoort hij tot hun aard.

De tamarinde is ook iets apart; ze heeft de aard van arve en lariks, maar het sulfur van een wilg; want het wilgensulfur en het tamarindensulfur is een en hetzelfde. Alleen in het zout en in de

[1] *Juniperus sabina*. — [2] Wilde olijfbom, *Olea sylvestris*.

ein sulphur, allein im salz und mercurio geteilt und im aniado, und ist under den dreien der gröbist. auf ir art sind vil andere beum zu vergleichen, die also sonder stënt, als der laurus, der ist sonderlich allein über die andern hohen beum aus, dergleichen der oleaster, ursachen, das der oleaster ein sulphur an im hat, der in die frucht gêt und ist doch des sulphurs, des sein stam ist, der laurus auch, und werden geteilt in der essentia, als de natura rerum stehet. dermaßen ist auch von inen zu verstehen, das ir sulphur in mancherlei farben gibt, als im buchs fast gelb, ursach er ist ein gelber sulphur, und die grüne, so in im ligt, die kommt in das blatt, darumb er ein fast grünes blat hat und ein gelb holz, wan in seinem sulphure, seind allein zwo farben, gelb und grün, in savina auch dermaßen, aber nicht so gar wol geferbt, in tamarindo etwas weiß. also auch in den andern, wie dan die farben sulphuris sich erzeigen und stont nach der edli des selben aniadi, wie dan die farben und wesen von einander geteilt werden.

VI. De sandalis, liquiritia et tilia: item de fago, quercu, alno, populo.

Ursprung der sandel und der andern ist ein trokener sulphur mit seinem eigen salz und in beiden mercurius, scheidet sich in der farben, form, herti und wesen und ist doch alles ein ursprung und wesen der drei ersten. die rötin des sulphurs scheidet sich

mercuur verschilt een tamarinde van een wilg, en in de aniadus. Haar sulfur is het grofste van de drie.

Vele andere bomen zijn hiermee vergelijkbaar omdat ze door hun aard ook een bijzondere plaats innemen. Bijvoorbeeld laurier, die een aparte plaats inneemt boven de andere, hoge bomen; evenzo de oleaster, aangezien deze een sulfur bevat dat in de vrucht gaat en dat toch van hetzelfde sulfur is waar zijn stam van gemaakt is; dit is ook van toepassing op de laurier. Ze onderscheiden zich in hun essentie, zoals in *De natura rerum* wordt beschreven.

We moeten van deze bomen ook begrijpen dat hun sulfur diverse kleuren aan hen verleent, bijvoorbeeld aan buksbomen een intens geel, omdat het een geel sulfur is; het groen dat er in zit, komt in het blad terecht. Hierdoor hebben buksbomen diepgroene bladeren en geel hout, want hun sulfur kent slechts twee kleuren, geel en groen.

Bij zevenbomen is er iets soortgelijks aan de hand, maar de kleuring is minder mooi. Het sulfur van tamarindes is enigszins wit. Zo is het ook bij de andere bomen; de kleuren van het sulfur vertonen zich afhankelijk van de hoogwaardigheid van de betreffende aniadus. Zo zijn de kleuren en substanties van elkaar te onderscheiden.

VI Sandelbomen, zoethout en linde; beuk, eik, els en populier

De oorsprong van de sandelbomen en de andere is een droog sulfur met zijn eigen zout, beide gepaard met mercuur. Ze verschillen van elkaar qua kleur, vorm, hardheid en substantie, hoewel ze allemaal dezelfde oorsprong en substantie uit de drie basisstoffen hebben.

in ein sonder holz und ist rot sandel; dise röte ist die erst röte und ein sondere röte, darnach seind mer röte da, daraus wird presilien und ist der generation gleich dem sandel, alein das diser sulphur in ein andern farben stët. demnach gibt er ein gelbe, daraus wird ein gelber sandel, danach ein weiße, der gibt ein weißen sandel, die sondern so vil in farben die der sulphur hat, so er trokner art ist wie in diser generation.

Nun aber seind mer colores da, als liquiritiae und tiliae. die liquiritia ist von dem gelben sulphure genomen und ist der sulphur, der die sulphurisch süße in im hat, die vom mercurio darinnen ligt; dan wo der mercurius ist, da ist ein süße, also an dem ort da ist ein besonder mercurius da im liquiritien und ist doch im sandalo albo, alein im mercurio geteilt. die tilia ist auch dermaßen des ursprungs, alein die von der reinigsten materia diser dreien ersten herfür wächst, und der fagus aus der herti, der quercus auch, aber alnus und populus nicht die selben, sonder auf der milde. also seind auch vil ander beum, derer namen wir nicht nennen von diser art (überschrenkt) under einander, die da alein büschecht seind, strouch-beume in ein gewechs also gangen.

Sie teilen sich auch in den farben, das tut der aniadus und die eigenschaft der drei ersten, die nit in éiner farben bleiben und darumb zwo art im holz seind, deren und andern. etlich, die da gradus haben, etlich nicht, als abies, das hat adern, die man nennet jar, aus dem die irsal folget, das also oft ein jar, als oft ein ader, das nicht also ist. dan es ist die ursach, das so vil adern im ganzen herzen seind, den ersten

Het rood van het sulfur vormt een afzonderlijke houtsoort, namelijk rood sandelhout¹. Dit rood is het eerste rood en van een bijzonder soort. Daarnaast zijn er nog meer soorten rood; daaruit ontstaat sappanhout². Dit ontstaat op dezelfde manier als sandelhout, alleen dat hier het sulfur van een andere kleur is. Daarna brengt het sulfur geel voort – hieruit ontstaat geel sandelhout; en vervolgens wit – dit wordt wit sandelhout.³ Zo veel verschillen zijn er overeenkomstig de kleuren die het sulfur heeft wanneer het van een droge aard is zoals in dit geval.

Maar er zijn nog meer kleuren, zoals die van zoethout en linde. Zoethout is gemaakt van geel sulfur. Het is het sulfur dat de sulfurische zoetheid bevat die afkomstig is van mercur. Want waar mercur is, is er zoetheid; dus hier in het zoethout is er een bijzondere mercur. En toch is die er ook in het witte sandelhout, maar er is een verschil in mercur.

De linde heeft dezelfde oorsprong, alleen ze groeit vanuit de zuiverste materie van deze drie basisstoffen. De beuk groeit uit de hardheid, en de eik ook; els en populier daarentegen uit de zachtheid. Zo zijn er nog vele andere bomen die we niet met naam vermelden, die qua aard complementair aan elkaar zijn en die slechts struiken zijn; bomen die alleen in de vorm van struiken groeien.

Ze onderscheiden zich ook in hun kleur; dat bewerkstelligen de aniadus en de eigenschappen van de drie basisstoffen, die niet een en dezelfde kleur aanhouden. Daarom treffen we in deze en andere bomen twee soorten hout aan. Sommige bomen hebben graden, andere niet. Sparren bijvoorbeeld hebben aderen, die jaarringen worden genoemd. Hierop berust de vergissing dat iedere ader overeenkomt met een jaar; maar dat klopt niet. Want het aantal aderen die er in het hele hart zijn, is er op de eerste

[1] Rode sandelboom, *Pterocarpus santalinus*. — [2] *Caesalpinia sappan*; vroeger ook brazielhout genoemd, een naam die tegenwoordig betrekking heeft op de soort *Caesalpinia echinata*. — [3] Geel en wit sandelhout zijn beide afkomstig van de witte sandelboom, *Santalum album*. Het kernhout is geel, het spinthout wit.

dikeit. und wiewol er vor allen metallen dem mercurio am gleichsten ist, allein in dem geschiden, das er die geschmeidikeit vom archeo nicht annimmt von wegen der schwache, so in im ist vom sale und sulphure, die zu wenig in im seind. darauf folgt, das er durch die spagiricam practicam, durch addition in die geschmeidikeit und in ein metall geformirt mag werden, als philosophia de transmutatione ausweist. dan er ist in allem weg einem ietlichen metall zu gleichen und darein zu wantlen, wan das aus der ursachen, das er von allen metallen uberbleibt in der operation, was do nicht mag in die geschmeidikeit geführt werden.

Cap. VIII. Vom silber und golt.

So nun also die metallen procreirt werden und geschiden aus dem ares, also das do nichts mer ist von groben rohen farben oder wesen, sonder allein das subtilist bleibt do purpur und schöne, das ist das reinist vom mercurio, vom sale und vom sulphure in der form, substanz und wesen und in allen farben das klerlichst und beste. in disem wirkt der archeus und scheidet do zwei wesen von einander, ein weiß und ein brauns; das weiß, das lauter und rein ist, fix und subtil und al sein unflat und grobikeit von im gezogen ist, zinn und blei und eisen mit sampt dem stahel, darum es weiter fix ist und coagulirt das zu silber; darin seind die hüpschen farben, grün und blau am gewaltigsten. wiewol ander farben do auch gefunden werden in dem corporalischen, komen aus dem mercurio, der sein art nicht gar lasset; es lauft

meer op mercurius lijkt dan alle andere metalen, verschilt het van mercurius alleen daarin dat het de soepelheid van de Archeus niet aanneemt. Dat komt door zijn zwakte, die het gevolg is van een tekort aan sal en sulfur.

Dit betekent dat het door de spagyrische praktijk, door toevoeging, tot soepelheid en tot een metalen vorm gebracht kan worden, zoals de filosofie van de transmutatie¹ laat zien. Want kwik kan altijd tot gelijkenis met alle andere metalen worden gebracht en in deze metalen worden omgezet. Dit komt doordat het bestaat uit datgene wat bij de vorming van alle metalen overblijft, wat niet tot soepelheid gebracht kan worden.

VIII Zilver en goud

Wanneer nu de metalen worden voortgebracht en afgescheiden uit de ares en er niets meer over is van grove, ruwe kleuren of substanties, maar alleen nog het fijnste, purper en mooiheid, dat wil zeggen, het zuiverste van mercurius, sal en sulfur naar vorm, substantie en wezen en in alle kleuren het helderste en beste, dan werkt de Archeus hierin en scheidt hij er twee substanties van elkaar: een witte en een bruine.

De witte is helder en zuiver, bestendig en fijn, ontdaan van al wat vuil en grof is en wat tot tin, lood en ijzer inclusief staal is geworden, zodat het overblijvende verder bestendig is. Dit wordt door de Archeus gestold tot zilver. Hierin zijn de mooie kleuren, groen en blauw, overheersend. Er worden in zijn stofelijke vormen weliswaar ook andere kleuren aangetroffen; deze zijn afkomstig van mercurius, die zijn aard niet helemaal kan

[1] Niet duidelijk of hier een concrete boektitel mee bedoeld is; eventueel het werk *De transmutationibus metallorum*, waarvan alleen boek 9 en 10 zijn overgeleverd (in Sudhoff (ed.) III), of *De transmutationibus rerum naturalium*, een onderdeel van het boek *De natura rerum*.

etwas wenig mit, das er behalten hab, das ist ein scheiden durch den archeum. darnach nimpt er die breune und macht daraus das golt, das ist der edlist sulphur und salz und mercurius, geschiden von allen farben und stêt allein in der breuni. das aber gelb ist, ursacht die subtili und klarheit des metals, das also die trüben farben alle heraus seind gezogen und rubinisch angezogen. nimpt dise farben aus der temperatur, aber das silber nicht, sonder allein vom salz die bleui und vom mercurio die grüni, vom sulphure nichts. aber das golt nimpt sein breuni vom sale, mercurio und sulphure, die in der composition ein solche breuni machen; purpurfarb vom salz, ein durchscheinende röti vom sulphure, ein gilbe vom mercurio: die drei machen die goldisch farb.

Cap. IX. Vom zinken und wismat.

Wie nun also die metallen geboren werden und seind also, das der rechte metallisch fluß und geschmeidikeit hingenomen ist und geteilt in die siben metallen, wie obstêt, so bleibt ein residenz da im ares, als die faeces der dreien ersten: aus dem wachst der zinken welchs ein metall ist und doch keiner, auch der wismat und ires gleichen die da fließent und etlichs teils geschmeidig seint. und doch, wiewol sie etwas anhangent den metallen mit dem fluß, so seind sie doch nur basthart der metallen, das ist etwas inen gleich und doch nicht. der zink ist das merer teil ein basthart vom kupfer, der wismat vom zin; aus den zweien werden am meristen faeces und remanenz im ares.

opgeven, en zo zijn er geringe bijmengingen van wat hij heeft bewaard. Dit is de scheiding door de Archeus.

Vervolgens neemt hij de bruine substantie en maakt hij daar goud van. Dit is het edelste van sulfur, zout en mercur, gescheiden van alle kleuren, dat alleen bruin is. De gele kleur van het goud komt door de fijnheid en helderheid van het metaal, waar alle troebele kleuren hebben plaats gemaakt voor het robijnachtige. Deze kleur heeft het te danken aan zijn evenwichtige menging. Anders het zilver: dit heeft alleen het blauw van het zout en het groen van mercur; niets van sulfur. Het goud daarentegen ontleent zijn bruine kleur aan sal, mercur en sulfur, die in hun samenstelling dit soort bruin opleveren: een purperen kleur van het zout, een doorschijnend rood van sulfur, een geel van mercur. Deze drie bewerkstelligen de gouden kleur.

IX Zink en bismut

Wanneer de metallen worden geboren en daarbij het vloeibare, soepele van de echte metallen is opgebruikt en verdeeld over de zeven boven beschreven metallen, blijft er in de ares een rest achter, een soort droesem van de drie basisstoffen. Hieruit groeit zink, dat enerzijds een metaal is en toch ook weer niet; ook bismut en dergelijke, die een vloeibare toestand kennen en grotendeels soepel zijn.

Hoewel deze stoffen verwant zijn aan de metallen in zoverre dat ze vloeibaar gemaakt kunnen worden, zijn het slechts bastaardmetalen, dat wil zeggen, in een bepaald opzicht lijken ze erop en toch zijn het geen metallen. Zink is grotendeels een bastaard van koper, bismut een van tin. Van deze twee metallen blijft de meeste droesem in de ares achter.

Cap. X. Vom archeo der metallen.

Wie nun oben gesagt ist, wie alle metallen herfür wachsen, ist weiter zu wissen, das der ares in im hat primam materiam omnium metallorum, wie obstët. nun aber, wie er die selben austeilte in der globul von einander, zu merken ist in dem weg, das er in die trival lingen dem yliado zu austreibt die materias, die da nicht gekocht sind in die metallen und in seiner aufteilung geschiden von einander, an einem end est vom kupfer, am andern est vom zinn, und dergleichen von andern metallen. so sie nun also kumen vom ares in die trival lingen, so wird aus etlichen ein erz, als zinn, blei, eisen, kupfer austriben, das nicht aller marcasit und wismat, cachimien und zinken etc vor auspurgirt wird oder in faecibus bleibt, sonder mitgezogen wird, demnach und dan vil und wenig mitläuft das erzreich, oder klein am metallen ist, und nimpt sein hertin in der trival lingen, so der archeus sie aus dem ares gebracht hat. als dan werden sie im yliado gefunden in vil weg und form. dan in der selben praeparation des archei werden vil farben herfür gebracht, das kein geng dem andern gleich seind. zu gleicher weis wie auch under allen früchten kein apfel dem andern gleich ist oder kein birn der andern gleich, also ist das auch ungleich in seiner form, als vom tisma philosophirt wird; dan solchs ist alein der tisma und sein kraft, die hie nicht begriffen wird. aber silber und golt werden vilmal gedigen funden und lauter, aus der ursachen, das die marcasit, wismat und ander solche erzmaterien wol geschiden werden von den metallen und in iren trival lingen herfür gebracht, und also bleibt der metallen lauter, das beschicht alein silber un golt, aus ursa-

X De Archeus van de metalen

We hebben boven beschreven hoe alle metalen naar buiten groeien. Verder moeten we weten dat de ares, zoals gezegd, de grondstof van alle metalen bevat. Hieronder zal ik nu vertellen hoe [de Archeus] deze in de aardbol van elkaar scheidt. Hij drijft de stoffen, die nog niet tot metalen zijn gekookt, in de schoot van de aarde naar de yliadus toe. Deze zijn daarbij al van elkaar gescheiden en onderscheiden. Zo ontstaan er op de ene plaats takken van koper, op een andere takken van tin, enzovoorts voor de andere metalen.

Wanneer ze vanuit de ares in de schoot van de aarde komen, wordt een aantal ervan tot erts gevormd, zoals tin, lood, ijzer en koper. Dit gebeurt omdat niet alle marcasieten en bismut, cachymia's en zink enzovoorts van tevoren worden uitgeworpen respectievelijk achterblijven in de droesem, maar deels met het metaal worden meegetrokken. Afhankelijk van hun hoeveelheid is het metaalgehalte van het erts hoger of lager. Hun hardheid verkrijgen de metalen in de schoot van de aarde, nadat de Archeus ze uit de ares heeft gehaald.

Ze zijn in velerlei soorten en vormen in de yliadus aan te treffen. Want bij dezelfde bereiding door de Archeus worden talrijke kleuren voortgebracht, waardoor geen mijnader op een andere lijkt. Net zoals ook onder alle vruchten geen appel op de andere lijkt en geen peer op de andere, zo hebben ook de ertsen telkens een andere vorm. Hiervan handelt de filosofie van het tisma, want dit is alleen aan het tisma en zijn kracht te wijten, waar ik hier niet verder op inga.

Zilver en goud daarentegen zijn vaak in gedegen, zuivere vorm aan te treffen. Dit komt doordat hier de marcasieten, bismut en andere dergelijke ertsvormende stoffen goed van de metalen zijn gescheiden en in hun eigen trivaallijn worden voortgebracht, waardoor het metaal zuiver blijft. Dit geldt alleen voor

chen, das vorhin alle metall ausgetriben werden und aller unflat von inen gereinigt, drumb sie gar lauter gefunden werden, nach dem und sie der archeus geordnet hat.

Auch oftmals schaumsweis auf den felsen ligen, als tafelsilber, auch auf den wiesen als flamgolt, und in vil ander weg in yliado. und am meristen in den wassern, aus ursachen das solch ledig golt durch die wasser mit dem sant auf die globul gestoßen werden und als dan körnlin weiß gefunden, als im Rhein und anderswo. dan die cataract der wasser, wo sie gënt durch die trival linien, darin solch golt ligt, do stoßet das wasser das selbig heraus an tag, nach dem und sein vil oder wenig ligt. und am meristen mit den güssen und gewaltigen flüssen am meristen ausgewaschen werden und auf der globul ausgeworfen auf die gstat, und boden. auch begibt sich vilmal, das zwei, drei oder <mer> metal under einander gefunden werden, als im kupfer, silber und golt, im zinn dergleichen, auch in andern. geschicht aus der ursach, das im ares der archeus, durch sein operation im austreiben zu dem yliado zwei oder drei zusammen komen. als die metallen, die sonst einander gleich und verwant seind, als im silber und golt da begibt sich, das in der selbigen scheidung oft golt im silber bleibt und silber im golt, also auch mit den andern. und so es also vermischet wird, alsdan so es kompt zu der coagulation, so mag es nimer von einander, und bleiben also bei einander.

zilver en goud, omdat vóór deze alle andere metalen worden uitgedreven en alle droesem ervan wordt verwijderd. Zodoende zijn deze in zuivere vorm aan te treffen, zoals de Archeus ze heeft geordend.

Vaak liggen ze ook als een soort schuim, bij wijze van tafelsilber, op de rotsen, of als flittergoud op de grasvelden en op vele andere manieren in de yliadus. Het meest worden ze in de wateren gevonden, omdat dit op zichzelf staande goud door de wateren samen met zand op de aardbol wordt geduwd. We vinden het dan in de Rijn en op andere plaatsen in de vorm van witte korreltjes. Want waar de waterstromingen door de trivaal-lijn gaan waar dit soort goud ligt, duwt het water dit naar buiten aan de dag, afhankelijk van de hoeveelheid die er ligt. Het meeste goud wordt door regenbuien en machtige rivieren uitgewassen en op de aarde uitgeworpen, op de plaats en de bodem waar we het aantreffen.

Het gebeurt ook vaak dat er twee, drie of meer metalen door elkaar worden gevonden, zoals zilver en goud onder het koper, onder het tin en dergelijke, ook bij andere metalen. Dat gebeurt doordat tijdens het werk van de Archeus, het uitdrijven van de metalen uit de ares naar de yliadus, er twee of drie bij elkaar komen. Bij metalen die grotendeels op elkaar lijken en met elkaar verwant zijn, zoals zilver en goud, gebeurt het vaak dat bij de scheiding goud in het zilver terechtkomt, of zilver in het goud; en zo ook bij andere metalen. Als deze stollen terwijl ze op deze wijze vermengd zijn, kunnen ze niet meer uit elkaar en blijven ze dus samen.

Tractatus quartus,
de lapidibus et gemmis elementi aquae.

Caput primum. Prologus.

In dem ersten yle, da der ares gesezt ist worden und in sein operation geordnet, ist die steinisch materia auch in ares gestellt von dreien ersten, vom liquore salis und liquore sulphuris und liquore mercurii; dan die drei seind anfang in allen dingen, und aller dingen prima materia. die stein nemen ir herti und coagulation vom liquore salis, ir corpus vom sulphure, ir gewicht vom mercurio und etlichs teils den corpus. und ist die underscheit under inen do gegen den andern dreien ersten, das die nicht metalisch seind, noch wasser, noch gluten, sonder ganz steinisch also in die wirkung gebracht. in disem ares ist anfanglich die reinigung von den mineren gangen, danach die frucht der steinen, danach am lezten die gemmen procreirt.

Darin zu wissen ist, das etlich generationes geschehen seind und niemer geschehen: das ist, was da im ersten ares die reinigung geben hat, als felsen und sant, des wachst nichts mer. dan anfanglich ist der archeus in der reinigung der dreien ersten gewaltig gelegen und sie depurirt und gereiniget an ir stat, darumb weiter kein reinigung mer beschicht. also wachst auch kein fels mer, auch kein sant nicht, aber ander stein und gemmen geberen sich teglich mer zu denen, die vormals geboren seind. nun aber seind etlich stein, die aus den dreien ersten nicht komen, sonder impressionisch vom element feur geborn werden. die selbigen stein, als crystallen, berillen, citrinen etc werden vom element feur erzelt und hie in diesem tractat nicht.

Vierde traktaat:
stenen en edelstenen uit het element water

I Voorwoord

De oermaterie waarvan de ares is gemaakt en die tot werkveld voor hem is bestemd, bevat ook de materie van stenen, bestaande uit de drie basisstoffen: het vocht van sal, het vocht van sulfur en het vocht van mercur; want deze drie zijn begin en grondstof van alle dingen. De stenen ontleen hun hardheid en stolling aan het vocht van sal, hun stoffelijke vorm aan sulfur, hun gewicht en deels ook hun stoffelijke vorm aan mercur.

Deze drie basisstoffen onderscheiden zich van de andere vormen van sal, sulfur en mercur doordat ze niet metaalachtig zijn, niet waterig noch lijmachtig, maar dat ze helemaal het karakter van stenen hebben, dat in hun voortbrengselen tot uitdrukking komt. Uit deze ares zijn eerst de ertshoudende gesteenten gezuiverd, de volgende vrucht zijn de stenen, en als laatste zijn de edelstenen voortgebracht.

We moeten weten dat een aantal voortbrengingen eenmaal hebben plaatsgevonden en nooit weer plaatsvinden: dat is het geval met de producten van de zuivering van de eerste ares, zoals rotsen en zand; hiervan groeit niets meer bij. Want in het begin heeft de Archeus een geweldige werking ontplooid bij de zuivering van de drie basisstoffen. Hij heeft ze gezuiverd en [de vruchten] op hun plaats gezet, zodat er verder geen zuivering meer plaatsvindt. Er groeit dus ook geen rots meer, en geen zand. Andere stenen en edelstenen daarentegen ontstaan nog dagelijks, naast degene die eerder al zijn geboren.

Daarnaast zijn er bepaalde stenen die niet uit deze drie basisstoffen afkomstig zijn, maar als indrukken uit het element vuur ontstaan. Deze stenen, zoals kwarts, beril, citrien enzovoorts, worden niet in dit traktaat behandeld, maar in het hoofdstuk over het element vuur.

Cap. II. Von felsen.

Anfänglich im ares, als er sich purgirt hat von seiner steinischen überflüssigen materia, ist das corpus der felsen doraus worden. wan ein ietlicher felsen ist alein ein schwefel corpus, mit salz coagulirt und mit mercurio tingirt und geferbt also. do die drei ersten aus dem ares geworfen seind, haben sie ebullirt und aufgesotten in der globul und von einander getrunken die erden mit gewalt und inen selber weg in den yliadum gemacht nach der trival lingen. dan das salz und der sulphur, die do gestanden seind, haben sich nicht mögen vergleichen in der globul mit der erden, sonder durch die erden in das widerspil gebracht und in ein wüten komen und <sich> gebleet als ein schaum oder gest von einem fleisch oder wein. dan ein ietlicher fels ist nichts als alein ein gest der dreien ersten in der steinischen materien, darumb er mit gewalt hindurch getrunken hat durch die trival lingen an tag zu ent des yliadi. und sobald er komen ist an yliadum durch die obern zwei element, <sich> nider geschlagen und indurirt worden und also bliben stên, wie er im gest gestanden ist und daraus ein felsen worden, an den enden und orten da sie seind. darumb vil felsen gar auf der erden ligen und under der erden kein felsen ist, aus ursachen, das der gest aller hinauf ist, auf die globul, etwan noch in der triual lingen bliben und ubereilet, durch die obern element zu balt erhert und noch in der erden ligen coagulirt. und haben ir form, spiz und eck, schroffen und zink aus dem gest, wie sich der aufgeblasen hat, also in der form bliben ist. das sie aber nicht in allen lenden der globuln seind, ursacht das, das ein spalt und im ein kröcken gemacht hat, wie es am ersten

II Rotsen

Aanvankelijk, toen de ares zich gezuiverd heeft van zijn overvloedige steenachtige substantie, is daar de stoffelijke vorm van de rotsen uit ontstaan. Want iedere rots is slechts een vorm van zwavel, door zout gestold en van mercurius doordrongen en gekleurd, die op de volgende manier is ontstaan:

Nadat de drie basisstoffen uit de ares waren geworpen, zijn ze in de aardbol gaan borrelen en opbruisen. Daarbij hebben ze de aarde met geweld uit elkaar gedrukt en voor zichzelf langs de trivaallijn een weg gebaad naar de yliadus. Want het zout en het sulfur die daarbij betrokken waren, konden in de globe niet gelijk worden aan de aarde, maar zijn door de aarde tot een tegenwerking aangezet. Ze zijn woest tekeergegaan en hebben zich opgeblazen zoals schuim of gist op een pan vlees of een vat most.

Iedere rots is niets anders dan een soort gist van de drie basisstoffen in de steenachtige materie, die met geweld door de trivaallijn is doorgebroken en aan het licht is gekomen, tot waar zijn yliadus reikt. Zodra deze gist daar de bovenste twee elementen heeft geraakt, is hij neergeslagen, verhard en tot steen geworden. Zo als de gistende massa er heeft gestaan, is ze tot rots geworden, op de plaatsen waar deze voorkomen.

Veel rotsen liggen helemaal boven op de aarde terwijl zich onder het aardoppervlak geen rots bevindt, omdat de schuimende massa in het geheel boven op de aarde terecht is gekomen. In andere gevallen is de massa in de schoot van de aarde blijven hangen, waar ze werd ingehaald: door de bovenste elementen is ze vroegtijdig verhard en gestold terwijl ze nog in de aarde lag. De punten en hoeken, klippen en toppen van de rotsen zijn de vormen waarin de gistende massa zich heeft opgeblazen; deze zijn behouden gebleven.

Dat niet in alle landen van de aarde rotsen zijn aan te treffen, komt doordat de massa spleten en scheuren heeft gemaakt op de

gespalten ist worden, dem selben nach hinaus gangen, wie es on gefert getroffen ist worden, mit sampt den telern und alpen also geformirt. darumb in den telern die erden darauf bliben ist, aus ursachen, das im aufschaumen die erden auf dem schaum bliben ist und <die> alpen und telern also fruchtbar geworden und gemacht, der erden halben, so auf dem schaum bliben ist, fruchtbar teler gemacht haben und alpen. wo aber die erd vom schaum gefallen ist, da seind drucken und bloß felsen.

Cap. III. Vom sant.

Der sant komt aus dem corpus der dreien ersten, so zu grob ist in die stein und die geberung der stein nicht annimpt. sein corpus ist salz, sein zusammensetzung ist schwefel, sein compaction mercurius; und ist das, so zu keinen steinen nicht düglich ist und auch kein schaum nit ist. darumb so folgt es nach dem schaum, so der gest von den steinischen dreien ersten ist. alsdan scheidet der archeus heraus, was nit steinische art in im hat oder zu steinen geformirt mag werden. alsdan ist der sant, der von stunt an herausgehet nach der ersten scheidung und gehet in die trival lingen in yliadum mit samt dem wasser, und coagulirt sich außerhalb dem ares zu körnlin aus art des salz. dan es nimpt die form aus dem salz, das also coagulirt und wird in den yliadum getriben, am meristen mit den wasserflüssen auf die ebni der globul. was aber im ersten ares von stunt an nach dem gest geworden ist, das selbig hat sich auf die erden gelegt, in maßen wie die felsen herauf getriben ist worden. darumb etlich lender voller sant gefun-

plaatsen waar de aarde het eerst wilde splijten, en op die plaatsen is ze naar buiten getreden, zoals het toevallig uitkwam. Op deze wijze hebben de dalen en de toppen hun vorm gekregen. In de dalen is er aarde bovenop gebleven omdat tijdens het opbruisen de aarde op het schuim is blijven zitten. De bergweiden en de dalen hebben hun vruchtbaarheid verkregen door de aarde die op het schuim is blijven zitten. Waar daarentegen de aarde van het schuim is afgevallen, zijn er droge en naakte rotsen.

III Zand

Zand is afkomstig van de stof van de drie basisstoffen die te grof is voor stenen, waaruit geen stenen kunnen ontstaan. Zijn stoffelijke vorm is zout, zijn samenhang zwavel, zijn dichtheid mercur. Het is datgene wat niet deugt voor stenen en wat ook geen schuim is. Daarom volgt het zand na het schuim dat het gist van de drie basisstoffen van de stenen is. Dan scheidt de Archeus af wat niet de aard van stenen in zich heeft of tot steen gevormd kan worden.

Zo treedt vervolgens, na de eerste scheiding, het zand naar buiten. Het trekt langs de trivaallijn samen met het water naar de yliadus en stolt buiten de ares tot korrels van de aard van het zout. Want het ontleent zijn vorm aan het zout, dat op deze wijze stolt en in de yliadus wordt gedreven, waarbij het hoofdzakelijk door de waterstromen wordt meegevoerd en op de vlaktes van de aardbol wordt afgezet.

Wat direct na de gistende massa in de ares is ontstaan, is op de aarde komen te liggen, zoals de rotsen de hoogte in zijn gedreven. We zien dat een aantal landen vol zand zitten, omdat de gist van de rotsen dit heeft afgestoten en afgezonderd, waar-

den werden, aus ursachen das sie der gest der felsen von in gestoßen hat und geschiden und also gefallen auf die ebni, etwan mit erden vermischet, etwan under der erden, darumb das sie die erden mit in aufgehebt haben und nit gar über sie komen ist durch den archeum in der operation. in solchem sant ligt das ganz mêt, dan das aus der ursachen, das anfanglich wie vom element terrae stêt, das die globul am ersten ist geworden aus dem element terrae und auf das die generationes des elements aquae, vor allem am ersten die reinigung der früchten des elements aquae, danach das wasser und die ander frucht, (ist) das wasser durch den sant getrunken und ausgehült und sich darein gelegert. also seind die mêt erstanden und eingraben worden, und wird alein erhalten durch die kraft des centrum und durch kein festen damm, alein was der centrum tut. wo der centrum nicht wer, so zerfil die schweri des mêt von einander; dan kein herti ist da, die es möchte erhalten, dan es ist alein der damm vom sant, der von stunt an ausgraben ist nach dem gest, damit die steinisch kraft ganz und rein sei in irem wesen.

Cap. IV. Vom kisling.

Die geburt der steinen nemen sich aus den dreien ersten der steinen, nach der scheidung der vorgemelten, also das der grob sulphur, salz und mercurius sich resolviren in ein leim und laufen nach der trivalingen in yliadum, etlich durch die wassergeng, etlich für sich selbs in die globul. was für sich selbs heraus dringt, sobald es komt aus dem archeo, so hertet es sich und macht aus im selbs steinhaufen, wieden die steinbrüch seind in vilerlei weg, nach dem und der

door het op de vlakte is gevallen, soms met aarde vermengd, soms onder de aarde, omdat het zand de aarde door de werking van de Archeus mee omhoog heeft getild en er niet helemaal overheen is geraakt.

De hele zee ligt op dergelijk zand. Dat komt doordat de aardbol, zoals bij het element aarde is beschreven, in eerste instantie is ontstaan uit het element aarde. Vervolgens is het element water ontstaan, waarbij allereerst de vruchten van het element water zijn uitgezuiverd; daarna kwamen het water zelf en de andere vruchten. Het water is door het zand heen gedrongen, heeft dit uitgehold en is de holtes gaan opvullen. Zo zijn de zeeën ontstaan en hebben ze zich in de aarde gegraven.

De zee wordt alleen in stand gehouden door de kracht van het centrum, zonder enige vaste dam, alleen door de activiteit van het centrum. Als het centrum er niet was, zou de zee door haar gewicht uit elkaar vallen, want er is geen hardheid die ze zou kunnen intomen. Er is alleen de dam van het zand dat direct na de gist is opgeworpen, zodat de kracht van de stenen heel en zuiver zou zijn in haar wezen.

IV Kiezelstenen

Stenen worden geboren uit de drie basisstoffen van de stenen, nadat de boven beschreven fracties zijn afgescheiden. Hierbij lossen de grove vormen van sulfur, zout en mercur op tot een soort lijm. Ze lopen langs de trivaallijn naar de yliadus, een aantal door de watergangen, andere los in de aardbol. Wat los naar buiten dringt, wordt hard zodra het uit de Archeus komt. Het verandert in hopen stenen, zoals we ze aantreffen in de steengroeven. De stenen kunnen velerlei vormen aannemen,

Caput IV.

Quid in stellis de viventibus speciebus.

Wie ich nun bisher gesagt habe von den unentpfindlichen geschöpft der meteorischen region und einhaltung, so ist nun weiter auch zu verstên, das auch entpfindliche, das ist lebendige, bewegliche, verstendige geschöpft in selbigen meteorischen regionibus auch seind. dan das sollen wir wissen, das got in allen elementen lebendige creaturen geschaffen hat und nichts hat lassen lër sein; nicht alein unvernünftigs, sonder auch vernünftigs. als nemlich, im wasser sehent ir die fische, in der erden den talpam. wie ir nun da sehen, also gedenken nicht anderst im luft, im himel seind dergleichen animalia, die da leben, als im luft matenae, das ist mucken, im himel tortelleos. noch auch zu dem ein lebendig empfindliche creatur in geistsweise, als im wasser die nymphen, in <der> erden die gnomi, im luft die lemures, im himel die penates¹. was uns nach grobem verstant in der untern sphaer und globul angezeigt wird, das selbige gibt uns ein exempel, das auch in den obern sphaeren und in der obern globul, dergleichen auch dermaßen ein gleichnus sein muß, und befint sich auch dermaßen am werk, und in der natur und in der kunst. nun von nymphis ist hie nicht zu reden, auch gnomis und lemuribus, sonder an iren örtern

[1] Waarschijnlijk een zetfout: Huser schrijft 'pennates', zoals het verderop in de tekst ook door Sudhoff wordt gespeld.

Hoofdstuk IV

De verschillende levende wezens in de sterren

Tot nu toe heb ik het gehad over de niet met zintuigen begaafde wezens die we in de hemelse gebieden kunnen aantreffen. Verder moeten we beseffen dat er in deze hemelse streken ook met zintuigen begaafde, dat wil zeggen, levende, beweeglijke, verstandige wezens wonen. Want we moeten weten dat God in alle elementen levende wezens heeft geschapen en niets leeg heeft gelaten; en daarbij gaat het niet alleen om redeloze, maar ook met rede begaafde wezens. U ziet de vissen in het water, de mollen in de aarde. Niet anders dan zoals u hier ziet, moet u bedenken dat er in de lucht en in de hemel dergelijke dieren zijn die daar leven, zoals in de lucht de muggen, en in de hemel de tortelleo's. Bovendien zijn er nog levende, met zintuigen begaafde wezens die geestachtig zijn, namelijk in het water de nimfen, in de aarde de gnomen, in de lucht de lemuren en in de hemel de pennaten¹.

Wat ons in grof-zintuiglijke begrippen in de onderste sfeer en op de aardbol wordt getoond, is een voorbeeld dat ons laat zien dat er in de bovenste sfeer, de bovenste globe iets vergelijkbaars moet zijn; en dat blijkt ook uit het werk, uit de natuur en uit de kunst. Over nimfen, gnomen en lemuren moeten we het hier niet hebben; over hen zullen we op een andere plaats filosoferen.² Ik

[1] De 'geveugelden', van het Latijnse pennatus, gevleugeld; misschien ook verwant met de Romeinse huisgoden, de Penaten. — [2] Een uitgebreide beschrijving van deze elementwezens wordt gegeven in Paracelsus: *Mens en elementalen*, De Woudezel; in voorbereiding.

die selbigen zu philosophiren. darumb aber sage ich solches, das wir in der meteorica wissen sollent, das verstanden geschöpft mit menschlicher vernunft und sinlikeit in solchen elementen wonen und seind. dan nement euch für vil wunderwerk, so durch die obristen generationes geschehen in die erden herab, die one solchen verstant nicht geschehen möchten; dan wie möchte es sein, das ein stral so gerad in das ort schlagen müßte und nicht in ein anders? daraus gut zu nemen und zu ermessen ist, das solches durch verstant geschicht der obern, id est superiorum. die superi seind die penates. und solches zeige ich darumb an, das wir entlich und grüntlich verstehen und wissen sollen, das solche creaturen im firmament seind, die solche wissenheit tragen wie ein geist; was in der welt ist, das auch im firmament wissenheit bei inen sei. dan sich sol in dem niemants verwundern, es ist warhaftig von gnomis, von nymphis, so ist es doch wunderbarlich. iedoch, ist es schon uber des menschen verstant wie bisher, so ist es doch also und das werk beweiset es.

Darumb dieweil dem also ist und die werk bewerents, auf solches sollent die meteorici wissen, das die wirkung von den obern zu etlichen zeiten geführt und gewisen werden an das oder das ort, nicht alein éin mal, sonder mer malen, gleich als schützen zu einem zil. und wiewol ich hie ire geschicklikeit nicht anzeig, so wird doch ir in sondern capitulis meteoricis angezeigt, was gewalt sie haben, und noch mer in der philosophie, in welcher der meteoricus ein ganzen guten bericht nemen mag und gnugsamen verstant und wissenheit. aber damit ich in den selbigen meteoricis capitulis dester leichter verstanden werde, von was superis ich rede, zeige ich sie hie an, das sie seind im firmament und wonent im selbigen mit

vermeld dit hier omdat we ten aanzien van de hemelkunde moeten weten dat er in deze elementen redelijke wezens wonen en vertoeven, die net als mensen over denkvermogen en zintuiglijke waarneming beschikken.

Want kijk eens naar de vele wonderbaarlijke werken die door de volkeren van de bovenste sfeer naar de aarde toe worden verricht, die zonder een dergelijk verstand niet zouden kunnen gebeuren. Want hoe is het mogelijk dat een bliksem zo precies op een bepaalde plaats inslaat en niet ergens anders? Hieruit kunnen we allicht afleiden en bedenken dat dit door het verstand van de wezens daarboven gebeurt. Deze wezens zijn de pennaten. De reden dat ik dit vermeld, is dat we eens en voor altijd, en grondig, moeten begrijpen en weten dat er dergelijke wezens in het firmament zijn, die deze wetenschap dragen zoals een geest; dat alles wat er in de wereld is, ook bij hen in het firmament bekend is. Niemand moet hier verbaasd over zijn – ze zijn reëel, de gnomen, de nimfen, al is het wonderbaarlijk. Maar ook al gaat dit het verstand van de mensen te boven, zoals het tot nu toe het geval is geweest, het is toch waar, en het werk bewijst het.

Aangezien dat zo is en de werken het bevestigen, moeten hemelkundigen weten dat de werkingen van de wezens in de hemel op veel momenten worden geleid en naar de ene of de andere plaats worden gestuurd – niet slechts één keer, maar vele keren – net zoals een schutter op een doel mikt. Hier ga ik er niet verder op in hoe handig zij zijn, maar in de desbetreffende hoofdstukken over de hemelkunde wordt erop gewezen wat een macht zij hebben, en nog meer in de filosofie. Daar zal de hemelkundige een uitgebreid verslag vinden en voldoende kennis en inzicht kunnen opdoen. Maar om voor de lezer van deze hemelkundige hoofdstukken beter begrijpelijk te maken over welke hemelwezens ik het heb, vermeld ik hier dat ze er in het firmament zijn en daar wonen en dat ze over alle wijsheden, ken-

allen weisheiten und verstanden und künsten und der gleichen wirkungen uber die natur, bei uns in der unsern globul gleich den bergmenlein, lemuribus etc. also sollen wir wissen, das wir nicht alein menschen auf erden solchen verstant aleine haben also, als ob sonst nichts wer, als alein der mensch in dem verstant were, sonder es seind noch mer, in denen solcher verstant und merer auch ist, dan im menschen, in allem dem das die natur antrifft im natürlichen verstant. dan got ist wunderbarlich in seinen werken und geschöpften, der on end wunderbarlich dem menschen, als der edlesten creaturen, selbs alles zu philosophiren befohlen hat und zu erforschen die natur, damit sie die wunderwerk gottes herfür zeig. dan was haben wir auf erden, als alein in götlichen werken wantlen und sie erkennen? und nicht wandelen in den dingen, die do nicht götliche werke seind. dan in zwen wege seind die werk gottes geteilt, in die werk der natur, das die philosophia begreift, und in die werk Christi, das die theologia begreift. in denen sollen wir verzeren die zeit, so wir auf erden zu verzeren haben, damit wir mit friden sterbent.

Das sollent ir aber auch wissen, das got den menschen beschaffen hat, und dem alles underworfen, was er geschaffen hat, und durch den psalmisten bestêt, der da sagt: du hast im alles underworfen etc, und meldet aber nicht im selbigen, was vich, schaf, rinder, vogel im luft, fische im mêr etc. und von den vier geschlechten der elementen, so ich im vergangen paragrapho fürgehalten habe, melt er gar nichts; darumb seind sie auch dem menschen gar nichts underworfen. darumb so ist auch falsch die vermeinten künstler, die da wollen solche saganas zwingen in

nis en kunsten beschikken om op de natuur te kunnen inwerken, vergelijkbaar met de bergmannetjes, lemuren en andere wezens die bij ons op onze aardbol wonen.

We moeten weten dat wij mensen niet de enigen op aarde zijn die een dergelijk verstand bezitten, alsof er niemand anders zou zijn en alleen de mens dit verstand zou hebben. Er zijn er meer die over een dergelijk verstand beschikken – en over meer verstand dan de mens – met betrekking tot alles wat met de natuur te maken heeft en op een natuurlijke wijze te begrijpen is. Want God is wonderbaarlijk in zijn werken en in de door Hem geschapen wezens, Hij die – oneindig wonderbaarlijk – aan de mens als het edelste schepsel heeft opgedragen zelf over alles te filosoferen en de natuur te onderzoeken om de wonderwerken van God tevoorschijn te brengen.

Want wat hebben wij op aarde [anders te doen] dan alleen in de goddelijke werken te wandelen en tot kennis daarvan te komen? [We moeten] niet in de dingen wandelen die geen goddelijke werken zijn. Er leiden twee wegen door de werken van God: de werken van de natuur, waar de filosofie zich mee bezig houdt, en de werken van Christus, waar de theologie over gaat. Daaraan moeten we de tijd besteden die we op aarde te besteden hebben, willen we in vrede kunnen sterven.

Maar u moet ook weten dat God de mens heeft geschapen en aan hem alles heeft onderworpen wat Hij verder nog geschapen heeft. Dit wordt door de psalmist bevestigd, die zegt: “U hebt alles aan zijn voeten gelegd”¹, en die vervolgens de dieren afzonderlijk vermeldt: “Schapen, runderen, de vogels in de lucht, de vissen in de zee”, enzovoorts.² Over de vier geslachten van elementalen, waar ik het in de vorige paragraaf over heb gehad, rept hij niet; deze zijn dan ook beslist niet aan de mens onderworpen. Daarom is het verkeerd wat de vermeende kunstenaars doen die pretenderen deze elementalen aan hun wil te onder-

[1] Psalm 8:7. — [2] De vertaling volgt hier een tekstvariant waarin de woorden ‘aber nicht’ ontbreken.

iren willen, als die tunt, die sich der schwarzen kunst rümen und dergleichen, uber solche gewaltig zu sein. ein mal sol der mensch wissen, was im got nicht geben hat, und im nicht under seine füße geworfen, das er uber das selbige sich nichts understehen sol, dan es mag nicht sein, es ist im unmöglich. was aber got dem menschen unterworfen hat, das selbige ist im möglich und gerat im. nun, wie ich gemeldet habe von den saganis der vier elementen, wie sie in den selbigen wonen, nicht bei uns menschen, so ist zwischen den selbigen und uns ein solch underscheit, das wir menschen seind durch got geschaffen, innen und außen mit der sêle on tot, welche sêle die andern nicht haben; wol menschliche vernunft und kunst, aber menschliche sêl nicht, sonder menschvich seind sie. die gnomi habent alle künst der menschen und beweisens auch, die nymphen auch, also auch die andern; da ist aber kein sêl, für die Christus gestorben sei, alein für den menschen, und für den menschen, mit deren blut und fleisch er geret hat. wiewol solches alles nun mer philosophisch ist, dan meteorisch, so ist doch von nöten, dise philosophie hie zu melden, damit in seinen paragrahis und capitibus die operationes dester grüntlicher on irung declarirt mögen werden. dan vil wird der natur zugelegt, das aus der natur nicht also ist, sonder durch solche saganas geschehen, wie sich dan offentlich beweist, in bergen, telern, erden, im wasser und andern; dan got ist gar wunderbarlich.

Und vom menschen sollen wir wissen, das er keines elements ist, sonder er ist frei. also das er nicht der erden, nicht des wassers, nicht des himels, nichts des lufts alein ist, sonder aus in allen lebt er und wantlet in inen allen, und alle ding seind von seinetwegen geschaffen, und er ist der, dem sie gehorsam müssen sein. aber die gnomi bleibent in der erden, mögen

werpen, zoals degenen die zich beroemen de zwarte kunst en dergelijke te beheersen en macht over deze wezens te hebben.

De mens moet eens weten wat God hem *niet* heeft gegeven en *niet* aan zijn voeten heeft gelegd, en dat hij daarvan af moet blijven; want het kan niet, het is voor ons niet mogelijk. Wat God aan de mens heeft onderworpen, dat is mogelijk voor de mens, dat lukt hem.

Ik had het dus over de vier elementen, die in de elementen wonen, niet bij ons menschen. Het verschil tussen hen en ons is dat wij, de menschen, door God zijn geschapen met een innerlijk en een uiterlijk, met een onsterfelijke ziel. Deze ziel hebben de anderen niet. Ze hebben wel het denkvermogen en het vakmanschap van menschen, maar geen menselijke ziel; het zijn mensdieren. De gnomen beheersen alle kunsten van de menschen en laten dat ook zien; de nimfen en de anderen net zo. Maar ze hebben geen ziel waar Christus voor gestorven is; dat is alleen voor de mens gebeurd – voor de mens met wiens vlees en bloed Hij heeft gesproken.

Dit behoort allemaal meer tot de filosofie dan tot de hemelkunde. Maar het is wel nodig deze filosofie hier te vermelden om in de betreffende paragrafen en hoofdstukken de werkingen des te grondiger en zonder misverstand te kunnen uitleggen. Want er wordt veel aan de natuur toegeschreven wat in werkelijkheid niet uit de natuur afkomstig is, maar door dergelijke elementen gebeurt. Dat is duidelijk zichtbaar, in berg en dal, in de aarde, in het water en op andere plaatsen; want God is heel wonderbaarlijk.

Van de mens moeten we weten dat hij tot geen van de elementen behoort – hij is vrij. Hij hoort dus niet alleen bij de aarde, bij het water, bij de hemel of bij de lucht, maar hij leeft door en wandelt in al deze elementen. Alle dingen zijn omwille van hem geschapen, en hij is degene aan wie ze gehoorzaam moeten zijn. De gnomen daarentegen blijven in de aarde; ze kunnen met de

des lufts, des firmaments, des wassers nichts, gleich einer schermaus. die nymphae im wasser allein, gleich einem hering, die lemures im luft gleich einem vogel. der mensch aber ist nicht in elementen corporaliter, sonder frei auf der erden und nicht in der erden, auf dem wasser und nicht im wasser, under dem himel, nicht im himel, neben dem luft nicht im luft, und ist doch in allen vieren der centrum, in den alle vier operationes und iren reflexum auf in geben und ir radios alle in inen. damit so wissent die underscheit auch, die da ist zwischen den verstant des menschen und den saganis, ein underscheit zwischen ir beiden weisheiten, kunst, wirkung und mansionen. aber alles solches melde ich darumb an, das der mensch nicht sol vermeinen, es sei kein erzman nicht als er alleine, so doch die gnomi noch besser seind und gar im erz wonen, oder das er allein wisse, was im wasser sei, so doch die nymphae im wasser darinnen gar seind, vil mer wissent, desgleichen auch nicht mer wisse, was im luft sei als die lemures, oder das er allein der philosophus sei des lufts; die lemures wissen noch mer, also auch die superi mer wissen im firmament dan der mensch. der mensch weiß allein zu philosophiren, was zu im kompt, als was auf dem ertreich ist, als laub und gras, und was die mineralia aus dem wasser herfür treiben, was das firmament und aër herfür geben; da gehet seine philosophie an. aber die saganae wissent, was in der prima materia ist, im selbigen zu philosophiren und operiren, das mer ist und höher zu achten, dan die philosophie der ultimae materiae. wiewol der mensch primam materiam auch verstehet, so ist im doch gleich als einem, der von ferne in einer schmitten sicht schmiden; der darinnen ist, ist gewisser dan der, der davor ist.

lucht, het firmament, het water net zo weinig beginnen als een mol. De nimfen zijn beperkt tot het water, net als haringen; de lemuren tot de lucht, zoals de vogels. De mens daarentegen leeft niet fysiek in de elementen, maar vrij op de aarde en niet in de aarde, op het water en niet in het water, onder de hemel en niet in de hemel, naast de lucht en niet in de lucht – en toch is hij het middelpunt van al de vier; al de vier werkingen zijn op de mens gericht, werpen hun stralen op hem en weerspiegelen zich in hem.

Hierbij weet u dan ook dat er verschillen bestaan tussen de betekenis van de mens en die van de elementalen, dat er verschil is tussen de wijsheden, de kunsten, de werking en de verblijfplaatsen van beide. Ik vertel dit allemaal omdat de mens niet moet denken dat er naast hem geen andere mijnwerkers zouden zijn – terwijl de gnomen hier beter in zijn en zelfs helemaal in het erts wonen; of dat alleen hij zou weten wat er in het water is – terwijl de nimfen in het water zelf zijn en er veel meer van afweten. Evenzo moet de mens ook beseffen dat hij over dat wat er in de lucht is, niet meer weet dan de lemuren; hij moet niet denken dat hij de enige filosoof van de lucht is. De lemuren weten er meer van dan hij, net zoals ook de hemelwezens meer van het firmament afweten dan de mens.

De mens kan alleen filosoferen over dat wat binnen zijn bereik komt: wat er boven op de aarde is zoals blad en gras, de mineralen die uit het water tevoorschijn komen, en wat het firmament en de lucht voortbrengen – dat zijn de onderwerpen van zijn filosofie. De elementalen daarentegen weten wat er in de grondstof is. Daarover filosoferen zij en daarin werken zij, en dat is meer en is hoger aan te slaan dan het filosoferen over de eindproducten. De mens begrijpt weliswaar ook iets van de grondstof, maar het vergaat hem net als iemand die uit de verte ziet hoe er in een smederij wordt gesmeed. Degene die er binnen staat, weet er meer van dan degene die er voor staat.

Damit ich noch baß euch underricht, was in den sternem mer sei, das ist, in dem firmament, dan ich noch bisher gemelt hab, merket, das ich euch fürhalt den vulcanum, der dan ist der fabricator und werkman aller dingen, welcher nicht allein im element des himels ist, das ist im firmament, sonder er ist auch in den andern elementen gleich so wol. nun muß ich euch den am ersten durch ein exempel fürlegen. ir sehent bei uns menschen, das wir nichts bereits haben, sonder alle ding erst im ultimam materiam müssen machen. als wollent wir ein haus haben, wir müssen alle subiecta dazu ordnen und selbs machen. also mit allen dingen ist der mensch mit arbeit beladen, wie der prophet sagt, die arbeit deiner hende mußtu essen, auch im schweiß deines angesichts soltu dein brot essen etc. solches ist nun den menschen aufgelegt, und das tut er. weiter so wissent, das noch einer ist, der die dinge machet die der mensch anderst macht und sie gebraucht. als es muß einer sein, der laub und gras macht an stat gottes als wol als ein mensch, der im selbs muß ein haus machen, got machts im nicht; also ist auch in der erden einer, der das macht, das aus ir kompt. ein solcher ist auch im wasser, der solche composita zusammen tregt, und dergleichen im luft und also im firmament auch. dan nicht das genug sei, das wir sprechen, got hats also beschaffen, das alle jar wider kompt. es ist war, er hat aber einen drüber gesetzt, der es machen sol, formiren, corporiren und ordiniren, und das selbige werk danach durch die natur auf lassen wachsen. dan als wenig got dem menschen ein rock macht, sonder hat den schneider gesetzt dazu, also wenig one ein arbeiter wird auch das gras wachsen und in seine forme gebracht. der

Nu wil ik u nog beter dan tot nu toe onderrichten over wat er verder nog in de sterren is, dat wil zeggen, in het firmament. Daarom vraag ik uw aandacht voor Vulcanus, de bouwmeester en werkman van alle dingen, die zich niet alleen in het element van de hemel bevindt, dat wil zeggen, in het firmament, maar evengoed in de andere elementen aanwezig is. Ik zal hem u om te beginnen aan de hand van een voorbeeld presenteren. U ziet bij ons mensen dat we niets hebben dat al kant en klaar is, maar dat we alle dingen eerst tot een eindproduct moeten verwerken. Als we een huis willen hebben, moeten we alle benodigde onderdelen samenvoegen en het zelf maken. En zo is het met alles. De mens is met arbeid beladen, zoals de profeet zegt: “U zult eten wat het werk van uw handen opbrengt”,¹ en “In het zweet uws aanschijns zult u brood eten”.² Dat is opgelegd aan de mens, en dat doet hij.

Verder moet u weten dat er nog iemand is die de dingen maakt die de mens vervolgens wijzigt en gebruikt. Er moet iemand zijn die in de plaats van God blad en gras maakt. Net zoals een mens voor zichzelf een huis moet maken aangezien God dat niet voor hem doet, zo is er iemand in de aarde die datgene maakt wat eruit tevoorschijn komt. Zo is er ook in het water iemand die dit soort samengestelde producten vervaardigt, en evenzo in de lucht en in het firmament.

Want het is niet genoeg dat we zeggen: God heeft het zo geschapen dat het ieder jaar weer terugkomt. Het is waar; maar Hij heeft hier iemand aan het hoofd geplaatst die het moet doen, die moet vormen, belichamen, ordenen en dit werk vervolgens met behulp van de natuur laten opgroeien. Want net zo min als God voor de mens een jas maakt, maar dit aan de kleermaker heeft opgedragen, zo weinig zal ook het gras groeien en zijn vorm aannemen zonder dat iemand eraan werkt. Degene die

[1] Psalm 128:2. — [2] Gen. 3:19.

selbige nun, der also die ding ordnet von dem samen in sein ultimam materiam, der selbige ist vulcanus. und ob gleich wol solches ein neue philosophie ist, ligt nicht macht daran. dan die aristotelische philosophie ist stark mit lügen und irrung angefüllt, und mit vil unmeisterlichen bossen gedicht, die sich im liecht der natur nimmermer befinden mögent. darumb nicht zu glauben ist éinem alein auf seine wort; die weil der geist geistet wo er wil, das ist nicht alein in eim, auch im andern und dritten etc.

Darauf wissent nun vom vulcano des firmaments, der hat in im seinen gewalt, tres primas in der einigen prima materia, daraus er nun macht im firmament, do er sein wonung hat, alles das so got im befohlen zu machen. er componirt, dispensirt und ordinirt die regen, die schnê, die reif, die hagel, die stral und alles, was himlische operationes seind, in denen ist er der biltschnizer, der schmit und bereiter. diser vulcanus ist kein geist, ist auch nicht ein person, in dem teilet er sich von den saganis, sonder es ist ein arbeiter, der gar nichts mer tut dan der natur warten, und das aus ir zu bringen, das in ir ist, und das got in sie getan hat, zu bringen in ultimam materiam. ist gleich ein werkman als das feur, das wirket auch ein ieglichs ding, das in es gelegt wird: es schmelzet die metallen, es verzeret das holz in glas, es bereitet auch mancherlei und ist kein geist, ist kein sel, kein person, und hat aber in ime eine solche kraft an zu greifen, ein zu greifen und zu bereiten wunderbarliche ding, ist der vulcanus, der dem menschen underworfen ist. dan der vulcanus der elementen, der selbige mag dem menschen nit werden, im gehorsam zu sein, sonder alein in der natur hat er sein officium. dieweil aber der mensch sein arbeit gar in ultimam materiam fertigen muß und die recht ultimam materiam durch

deze dingen verzorgt, van het zaadje tot de uiteindelijke vorm, is Vulcanus.

En al is dit een nieuwe filosofie, wat dan nog! Want de aristotelische filosofie zit vol onwaarheden en misvattingen, ongerijmdheden en verzinsels die geen meesterschap verraden en in het licht van de natuur nooit kunnen standhouden. Daarom moeten we niet één iemand op zijn woord geloven, want “de Geest waait waar hij wil”,¹ dat wil zeggen, niet alleen in één persoon, maar ook in een tweede en een derde enzovoorts.

Nu moet u weten dat de Vulcanus van het firmament macht heeft over de drie basisstoffen die in de ene grondstof besloten liggen. Hiervan maakt hij in het firmament, waar hij zijn woonplaats heeft, alles wat God hem heeft opgedragen om te maken. Hij is degene die regen, sneeuw, rijp, hagel, bliksems en überhaupt alle hemelse werkingen tot stand brengt, regelt en ordent; hierbij is hij beeldsnijder, smid en kok.

Deze Vulcanus is geen geest, hij is ook geen persoon – daarin verschilt hij van de elementalen – maar hij is een arbeider die niets anders doet dan de natuur te verzorgen en er uit te halen wat er in zit, wat God er in heeft gelegd, en dat om te zetten tot zijn uiteindelijke vorm. Hij is een werkman net zoals het vuur, dat ook op alle dingen inwerkt die er in worden gelegd: het smelt metalen, het verteert hout tot glas,² en het dient voor de bereiding van velerlei dingen. Het is geen geest, geen ziel, geen persoon, maar het heeft deze kracht in zich om aan te grijpen, in te grijpen en wonderbaarlijke dingen te bereiden – het vuur is de Vulcanus die aan de mens is onderworpen.

Want de Vulcanus van de elementen kan er niet toe worden gebracht om aan de mens gehoorzaam te zijn; zijn taak is alleen in de natuur. Terwijl het werk van de mens erin bestaat eindproducten te maken, terwijl de uiteindelijke vormen door de mens

[1] Joh. 3:8. — [2] Zie p. 157, noot 1.

den menschen beschehen müssen, und der vulcanus elementorum macht sein ultimam materiam nichts anderst, dan das so beim menschen media materia ist und von der media materia macht der mensch ultimam materiam daraus; dazu muß er ein vulcanum haben, das ist das feur, das selbige vertritt den vulcanum, und ist der vulcanus ignis, und ist ein knecht der natürlichen künsten, die der mensch kan, ist also an stat des natürlichen elementischen vulcani. also wie das exempel vom vulcano ignis des feuers ausweiset, also wird auch verstanden der vulcanus elementatus, der alle ding on andere fertiget. als das feur schmelzt den metall, der mensch kans nicht; es tuts alein, verbrent das holz, der mensch kans nicht verbrenen. ein solchs wesen muß in der natur sein, die ein vulcanische eigenschaft habe, sonst mag aus der natur nichts werden, sonder wird alles also ersterben und nicht komen in sein ende.

Nun merket weiter was mer in der natur sei. wiewol ich hie alein ein meteoricam hab für mich genomen, so ist von nöten ander philosophiei hie under zu nemen, von wegen der exempel, und das also. es ist noch eine art in dem firmament, die sich erzeiget in iren proprietatibus und wirkt auch gleich dem vulcano igneo, nemlich also. ir sehent, das der regen vom himel macht, das gras und laub wachsent, on welchen regen solchs nicht möchte vollent werden. nun ist im selbigen regen ein kraft und ein natur, die von stunt an im gras und alles was von der erden wachst, macht und fürtreibet: also was der vulcanus terrae schmidt, das hat sein gedeien durch den regen, das für sich gehet und meret sich teglich. solche merende, zunehmende und wachsende art ist ein ander natur, nit vulcanus igneus, sonder es ist der yliaster, und ist auch kein geschaffener geist, noch person, noch sêl, sonder ein kraft, das ist ein virtus

tot stand moeten komen, is het eindproduct dat de Vulcanus van de elementen maakt, niets anders dan wat voor de mens een tussenproduct is, waarvan deze wederom een eindproduct maakt.

Hiervoor heeft de mens een Vulcanus nodig, en deze Vulcanus is het vuur. Dit vertegenwoordigt Vulcanus, het is de vuur-Vulcanus, een knecht van de natuurlijke kunsten die de mens beheerst, en het neemt de plaats in van de natuurlijke, elementaire Vulcanus.

Zoals het voorbeeld van de vuur-Vulcanus laat zien, zo is ook de Vulcanus van de elementen te verstaan. Hij maakt in zijn eentje alle dingen klaar, net zoals vuur metaal doet smelten – de mens kan dat niet, het vuur doet het alleen. Het vuur doet hout branden – de mens kan geen hout verbranden.

Een dergelijk wezen moet er in de natuur zijn, die een vulkanische eigenschap moet hebben; anders zou uit de natuur niets kunnen ontstaan, maar zou alles afsterven en zijn bestemming niet bereiken.

Luister nu wat er nog meer is in de natuur. Hoewel ik het hier alleen over de hemelkunde wilde hebben, moet ik ook andere onderwerpen van de filosofie erbij betrekken die als voorbeeld zullen dienen. Er is nog een ander wezen in het firmament dat zich manifesteert in zijn eigenschappen en dat op een vergelijkbare wijze werkt als de vurige Vulcanus, en dat is het volgende. U ziet dat de regen uit de hemel gras en blad doet groeien – zonder regen zou dit niet mogelijk zijn. Nu is er in deze regen een kracht, een natuur, die onmiddellijk het gras en al wat uit de aarde groeit, voortbrengt en naar buiten drijft. Wat dus de Vulcanus van de aarde smeedt, dat gedijt, groeit en vermenigvuldigt zich dagelijks dankzij de regen. Deze vermenigvuldigende, toenemende en groeiende aard is geen vurige Vulcanus, maar een andere natuur: de Yliaster. Ook deze is geen geschapen geest noch een persoon noch een ziel. Het is een kracht of macht die op deze manier werkt.

Caput VI.

De generationibus undarum.

Also verstandent nun weiter, das auch mit dem regen dergleichen ein ursprung ist, also das etliche sternen seind, in denen die art regni ist, und was dem regen zugehört, seind auch in aller weis und forme wie die wintsterne, und dermaßen mit den dreien ersten, als prima materia genaturt, auf regen versorgt und ordinirt, wie ein baum auf seine frucht in alle wege ein volkomen, gewiß und warhaftigs exempel fürtragt, das das sichtbar, so bei uns ist, (und) das unsichtbar, so ob uns ist, gleich zu verstehen. dan das also solle sein, wie gesagt wird, ein aufzug von dem undern wasser, also auf und ab ascendiren und distilliren, mag nicht sein, dan ursach ist in den vorgemelten gnungsam angezeigt; sonder das sollen wir wissen, das ein ietlich regen kompt von seinem eigen ursprung und wird neue geboren, der vor nicht gewesen ist, als ein birn dis jars gewachsen ist und fernt und vorder jar nie mer gewesen. also seind auch samen, da einer dem andern nachgehet und seine frucht gibt zu seiner zeit, wie es got geschaffen hat. nun ist die zal der regen sternen nicht zu schreiben, denn das ganze firmament ist ir voll, ausgeteilt in alle lant soweit die globul. und wiewol sich begibet, das in etlichen regionibus der regensternen effectus nicht allemal für sich gehet, sonder selten oder gar

Hoofdstuk VI

Hoe het hemelwater ontstaat

Verder moet u begrijpen dat regen een soortgelijke oorsprong heeft. Er zijn dus een aantal sterren die de aard van regen hebben en van al wat daar bij hoort. Deze zijn er, net als de windsterren, in allerlei soorten en vormen. Ze zijn geschapen van de drie basisbouwstenen als grondstof en zo ingericht en georganiseerd dat ze regen kunnen voortbrengen zoals een boom zijn vruchten voortbrengt. De boom is een in ieder opzicht volmaakt, betrouwbaar en waarachtig voorbeeld van het feit dat het zichtbare dat er bij ons is, en het onzichtbare dat boven ons is, op dezelfde wijze te begrijpen zijn.

Want wat er beweerd wordt, dat het water van de aardbol optrekt, dat het op en neer gaat, opstijgt en weer omlaag druppelt, kan niet waar zijn; dat is in het bovenstaande voldoende duidelijk gemaakt. We moeten weten dat iedere regen zijn eigen oorsprong heeft en nieuw ontstaat, er nog niet eerder is geweest, net zoals een peer die dit jaar is gegroeid, er niet eerder is geweest en niet terug zal komen. Zo zijn er [met betrekking tot de regen] ook zaden die een na de ander vruchten dragen, ieder op zijn tijd, zoals God ze geschapen heeft.

Het aantal regensterren valt niet op te schrijven, want het hele firmament zit ermee vol, verdeeld over alle landen van de aardbol. Hoewel het kan gebeuren dat de werking van de regensterren in bepaalde streken niet helemaal tot stand komt, dat

nichts regnet; das selbige ist nicht der gebresten, das die stern en nicht da seind, sonder sie werden ausgedörret aus des selbigen lants und regions winden und constellationen. wie ein baum, der ausgedörret wird, oder ein frucht, die dürre halben nicht mag zeitig werden, also begibt sich auch ein solchs in regensternen in denselbigen enden und örtern, da sie dan stont. desgleichen auch so sie in feuchten constellationibus und wintsternen stehent, geben sie dester mer regen, das ist sie legents wol zu und wird nichts an inen verloren. dergleichen auch so wissent, das sie etwan spat oder früe ode vil komen oder wenig, das nicht schult ist, darumb das sie ausdörren, sonder das sie etwan auf ein jar mer fruchtbar seind dan in andern jaren, wie wir dan auch sehent in allen gewechsen, do im firmament dergleichen auch also.

Nun wissent der regen anfang also. so sein etherischer paroxysmus kompt, also das der autumnus da ist und sol zeitig sein, so hebt der vulcanus und yliaster und archeus an zu bereiten in den selbigen stern en, wie in einem hafen und operiren zum regen, dispensiren und praepariren. so sie nun die zeit der digestion haben erwartet, alsdan so gehent die flores herfür, wie an einem baum; am ersten ein gewülk, das meret sich nach inhalt des selbigen stern en, vili oder größi, langsam, schnell oder behent, wie es sich dan begeben mag und der materia da ist. dan am ersten gehet der etherische rauch herfür, und darumb das er sich scheidt von gemeinem irdischen rauch, wird er wolken geheiß en. nun der selbige wolk, so er heraus von stern en kompt, so sezt er sich under sich gegen der erden in luft; da schwebt er. nun ist er an im selbs ein wasser, aber nicht gar bereit, und seine materia ist sal, sulphur, mercurius, welche alle drei auß erhalb en der stern en in die resolution gehen,

het ergens zelden of helemaal niet regent, betekent dit niet dat de sterren er zouden ontbreken. Ze worden alleen uitgedroogd door de winden en de constellatie van het betreffende land of gebied. Met de regensterren die op dergelijke plaatsen staan, gebeurt hetzelfde als met een boom die verdroogt, of met een vrucht die door droogte niet kan rijpen. Aan de andere kant, wanneer de regensterren deel uitmaken van vochtige constellaties of in de buurt van vochtige windsterren staan, geven ze des te meer regen, want dan kunnen ze flink doorwerken en gaat er niets van verloren.

Evenzo moet u ook weten dat het feit dat het soms laat, soms vroeg regent, in grote of in kleine hoeveelheden, niet aan uitdroging te wijten is, maar dat de sterren in het ene jaar vruchtbaarder zijn dan in het andere, zoals we dat bij alle gewassen zien; dat is in het firmament net zo.

Over het tot stand komen van regen moet u het volgende weten. Wanneer zijn etherische uitbarsting aan zit te komen, wanneer het dus herfst wordt en tijd om tot rijping te komen, beginnen Vulcanus, Yliaster en Archeus in de betreffende sterren aan de bereiding, net als in een kookpot. Ze werken naar de regen toe, wegen alles af en treffen hun voorbereidingen. Nadat ze hebben afgewacht tot alles verteerd is, komen de bloemen tevoorschijn zoals aan een boom: een beginsel van een wolkenmassa, die toeneemt al naar gelang de ster, zijn omvang of grootte; langzaam, snel of plotseling, zoals het kan gebeuren, afhankelijk van de materie die er is.

Eerst verschijnt de etherische rook, en aangezien deze verschilt van gewone aardse rook, wordt hij wolk genoemd. Wanneer nu zo'n wolk uit de sterren naar buiten treedt, gaat ze eronder zitten, richting aarde, en zweeft ze daar in de lucht. Deze wolk is op zichzelf een soort water, dat echter nog niet helemaal af is. Ze bestaat uit sal, sulfur en mercur, die alle drie buiten de sterren in oplossing gaan zoals wijnsteen in een kelder of in

wie ein weinstein im keller oder in einem wasser. also ist der luft diser calcination und digestion keller, in dem sie sich solviren und auflösen. so nun also der wolk im luft stehet als im keller, ist er wol bereit zum resolviren; er gehet dester eher, wo nicht, so bleibet er dester lenger im luft. etwan so seinen wenig ist, vergethet er gar oder gibt ein regen oder feuchte, die die erden nicht berühren mag, aber so er bleibt und zum regen geordnet, als dan so resolvirt er sich in wasser. und nach dem und der regen ist, nach dem ist die resolution und der regen von wolken und der wolken aus den sternem. also begibt sich oft, das ein solcher regen für und für weret, darumb das das gewülk teglich von regensternen heraus gehet und mit zunemen nicht aufhört, oder ein stern dem andern nach oder vil mit ein ander, wie es dan die concordanz trifft; dan etliche geben éin stunt, etliche mer, etliche <éin> tag, etliche vil tage, etliche <ein> wochen, etliche vil wochen, etliche gar unbestendig durch ein ander zu ungleichen stunden etc. wie aber dem allen, am ersten so wird die praeparation in sternem von den dreien ersten, auf solche natur. darnach wird das gewülke, darnach wird die resolution im luft, durch den luft, von der selbigen der regen auf die erden.

Nun wird das resolviren also. sobald das regen-gewülk in den luft kommt, als in sein keller, so seine zeit der resolution da ist, als danne so resolvirt es sich tropfenweise von ein ander und nicht an eim haufen, sonder nur gleich als distillirte es sich under sich. solches ist von der divina providentia auf alchymistisch zugericht, das ein tropfen dem andern nach sich herab filtrire, distillire und guttir in tropfensweise, wie sie dan herab zu uns komen. so begibt sich ofte, das die resolution langsam geschicht, darumb auch langsam tropfen fallen, etwan schneller,

water. De lucht is dus de kelder waarin deze calcinatie en digestie¹ plaatsvinden, waar de wolken oplossen en leeg raken. Wanneer nu de wolk in de lucht staat zoals in een kelder en ze is klaar om op te lossen, valt de regen eerder; zo niet, blijft ze langer in de lucht hangen. Een wolk die niet veel voorstelt, vervliegt soms helemaal, of er ontstaat een regen of vocht dat de aarde niet eens raakt. Maar wanneer de wolk behouden blijft en tot regen is bestemd, lost ze op tot water.

Uit de aard van de regen laat zich afleiden hoe de oplossing verloopt, hoe de regen uit de wolken ontstaat, en de wolken uit de sterren. Zo gebeurt het vaak dat het alsmat blijft regenen omdat de wolkenmassa dagelijks opnieuw uit de regensterren voortkomt en onophoudelijk aangroeit, of omdat een ster na de andere actief wordt, of omdat er diverse sterren tegelijk werken, een concordantie die wel eens optreedt. Want sommige geven een uur regen, sommige langer, sommige een dag, andere vele dagen, een week, weken achter elkaar, of heel wisselvallig door elkaar, op verschillende momenten.

Maar hoe dan ook, eerst vindt er in de sterren de bereiding plaats van de drie basisstoffen, waarbij deze een dergelijke aard aannemen. Vervolgens ontstaat de wolkenmassa, en daarna komt het in de lucht, door de lucht, tot een oplossing, en hieruit valt de regen op de aarde.

Het oplossen gebeurt op de volgende manier. Zodra de regenwolken in de lucht komen, die hun 'kelder' voorstelt, en hun moment van oplossing is aangebroken, lossen ze druppelsgewijs op; niet als een samenhangende watermassa, maar op de manier van een destillatieproces. Dit is door de goddelijke Voorzienigheid als een alchemistisch proces vormgegeven: een druppel na de andere wordt er uitgefilterd, gedestilleerd en valt naar beneden, in de vorm zoals de druppels bij ons komen.

Vaak vindt de oplossing langzaam plaats, waardoor ook de druppels langzaam vallen; soms gaat dit sneller, plotselinger,

[1] Verhitting en omzetting.

behender, wie dan die verfüung und schickung ist, vil oder wenig, groß oder kleine tropfen, nach dem und das jar und die zeit ist. also ist ein ietlicher regen nichts als ein resolvirts sal, sulphur und mercurius, in regens art gescheiden in der ersten extraction und separation. in den sechs tagen, da got alle ding schuf, da hat er auch alle ding verordnet in seine stat mit seiner eigenschaft: die selbige praeparirt sich weiter in dem igneo vulcano zum regen, wie der tartarus zu wasser und ander ding mer, die der lezten materien in der ersten niemer gleich sehent. darauf nun so wissent auch, das solcher regen, von dem ich da sage, die miltesten regen seind und die besten, so am aller besten die erden erkülen, befeuchten und antrenken, und auch am gesundesten. dan sie entspringen aus den miltisten dreien ersten der primae materiae. wan es seind andere, die noch strenger seind, darumb seind sie auch aus strengerer art, dan die seind. es seind auch die regen, die gemeiniglich uber und uber gont, so sie ein concordanz treffen, also das ir vil zusammen komen und mit einander bereit werden. wo dan auch solche concordanz zusammen fellet, am selbigen ort geschehen mancherlei regen durch ein ander, die an tropfen mögen erkennenet werden; etlich gar subtil wie alcohol, etlich noch ein wenig größer, und also bis auf die größten, wie dan der gemeine brauch selbs beweist.

Nun aber so seind ander sternern von denen auch regen ausgehent, aber die selbigen haben die eigenschaft, das sie wint mit inen geben. das ist die ursache, das das salz in selbigen regensternen und der mercurius auch etwas nicht gar wol bereit seind, das ist, das in der impetus nicht genomen ist worden von dem vulcano; und das ist ein sondere art. wo nun solche art ist, da werden aus den selbigen sternern

zoals het bepaald en beschikt is – veel of weinig, grote of kleine druppels, afhankelijk van het jaar en van de tijd. Zo is iedere regen niets anders dan sal, sulfur en mercur in opgeloste vorm, die tijdens de eerste extractie en separatie naar de aard van de regen zijn afgescheiden.

In de zes dagen waarin God alle dingen schiep, heeft Hij ook aan alle dingen hun plaats en hun eigenschappen gegeven. De eigenschap van de regen wordt in de vurige Vulcanus verder uitgewerkt tot regen, zoals wijnsteen tot water wordt en andere dingen meer, waarvan de uiteindelijke vorm nooit lijkt op de uitgangsstof.

U moet ook weten dat dit soort regens waar ik het nu over heb, de zachtste en beste regens zijn, die de aarde het best koelen, bevochtigen en haar vochtvoorraden aanvullen; en het zijn ook de gezondste. Want ze zijn afkomstig uit de grondstof die uit de zachtste basisstoffen bestaat. Er zijn andere die strenger zijn en die dan ook van een strengere oorsprong zijn dan de eerstgenoemden. Er zijn ook regens die in elkaar overgaan wanneer het tot een concordantie komt, dus als diverse regens bij elkaar komen die samen worden klaargemaakt. Op de plaatsen waar een dergelijke concordantie optreedt, vallen diverse soorten regen door elkaar, die we aan hun druppels kunnen onderscheiden: sommige heel fijn zoals alcohol, andere iets groter enzovoorts tot de allergrootste; hiervan kan iedereen zichzelf overtuigen.

Er zijn andere sterren waar ook regen van uitgaat, maar die de eigenschap hebben dat ze ook wind meegeven. Dat komt door dat het sal en in mindere mate de mercur in deze regensterren niet helemaal goed zijn klaargemaakt, dat wil zeggen dat hun hevigheid hun door Vulcanus niet is ontnomen. Dit is een apart soort. Waar dit soort sterren zijn, ontstaan eerst winden, die een

wint one regen etlich stunt oder tag etc. darnach, so die winde geligen, so ist es ein zeichen, das mercurius und sal sich mit dem sulphure unirt haben. als dan so gehens in die gewülke und schickens heraus in luft, etwan mit dem wint, wolken und wint mit ein ander. und solche regenwolken mit den eigen winden werden selten; dieweil der wint werd am selbigen ort resolvirt, da sie gefallen, sonder in frembde nation. so nun also die selbigen wolken im keller der etherischen resolution resolvirt werden, so fallen die regen auch in massen herab, wie vorgemelt ist. dabei ist auch zu merken, so der wint im regen ist, das ist in der resolution, als dan so zerstreuet der wint die resolution und bricht ir resolvirte guttas, einen in zwei oder drei teil, treibt sie auch in die schnelle zu fallen, mer dan sie sonst fielen, wirft also die tropfen hin und her, das sie nicht mögen nach irer art sich distilliren, wie es sich dan gebüret. darzu ist auch zu wissen, wo solche gewülke, auch ander regengewülke auf den birgen stehet, das mer kraft hat zu fürderung, dan auf ebenen landen; aus ursachen, die birge haben ein küle, die selbige küle kompt von dem gebirge. wo dise wolken komen in dise küle, da resolviren sie sich schneller, so sie in andern ebenen landen verzert würden. dan vil regenwolken seind, die durch andere constellation verzert werden, welche an dem ort in bürgen nicht mag für sich gehen. also, so nun der hafen, das ist der stern sein autumnum, messen ausgeschüt hat, als dan hat er aber sein zeit, bis seine drei ersten der primae materiae widerum erwachsen nach irer zeit, als dan so gehent ire wirkung aber an, wie hie mit disen regen gemelt ist.

So gibt sich auch mermal, das die erden und das wasser in inen selbs, durch ir eingeleibten brunnen und wasser und art in iren eigenschaften ein küle

aantal uren of dagen kunnen duren, zonder regen. Vervolgens, wanneer de winden gaan liggen, is dit een teken dat mercur en sal zich met het sulfur hebben verenigd. Daarna vormen ze de wolkenmassa en sturen ze deze naar buiten, de lucht in. Soms gaat deze ook samen met de wind; wolken en wind bij elkaar. Bij dergelijke regenwolken met eigen winden komt het zelden voor dat de wind op dezelfde plaats in oplossing gaat waar de regen valt; eerder waait deze naar een ander land.

Wanneer nu deze wolken in de 'kelder' van de etherische oplossing worden opgelost, valt er regen in massa's, zoals boven beschreven. Daarbij valt ook op te merken, wanneer er wind in de regen is, dat wil zeggen, in de oplossing, dat deze de oplossing doet uitwaaiëren en de opgeloste druppels in twee of drie delen uiteen doet spatten; dat hij ze ook aanjaagt om sneller te vallen dan ze anders zouden doen; en dat hij de druppels heen en weer gooit zodat ze niet overeenkomstig hun eigen aard kunnen vallen zoals het zou horen.

Voorts moeten we weten dat waar dergelijke wolkenmassa's en ook andere regenwolken boven de bergen staan, het proces krachtiger verloopt dan boven een vlakte. Want bergen verspreiden koelte, die van het gebergte afkomstig is. Wanneer de wolken in deze koelte terechtkomen, lossen ze sneller op dan wanneer ze boven andere, vlakke streken worden verteerd. Want veel regenwolken worden door een andere constellatie verteerd, wat de bergen echter verhinderen.

Wanneer nu de kookpot, dat wil zeggen de ster, zijn herfst, zijn oogst heeft uitgeschud, maakt hij een periode door waarin de drie bouwstenen die de grondstof vormen, opnieuw aangroeien. Zodra deze rijp zijn, begint hun werking opnieuw, zoals hier over deze regen is geschreven.

Het gebeurt ook regelmatig dat de aarde en het water van binnenuit, door bronnen en wateren die in de aarde zijn opgenomen, door hun aard en eigenschappen, koelte verspreiden,

von inen geben, also das der luft auch dester küler wird, als dan vilmal beschicht. wo nun solche küle in luft kompt, so ist der luft auch dester küler, so resolviren sich vil gewülk, die sonst consumirt würden, sonderlich in gebirgen, da mag solche kelte in die höhe komen. dan der luft ist ein keller und ist kalt und feuchte in der höhe, niemer warm, als alein wo der reflex ist und so hoch er gehet. also komen zwo kelte zusammen, da ihe eine die ander erfrischt und einem keller gleich machen, wiewol ihe höher der luft, ihe kelter. auch so wird das gewülke oftmals so schwer, das es gar weit herab fellet, gar nahent in die werme, daraus dan folgent warme regen, das alein der schwere schult ist. wo sie aber wenig seind, da resolviren sie sich hoch und fallen hoch herab. so ist auch nicht minder, der selbige wint, so aus den selbigen sternem gehet, der selbige ist auch an im selbs feuchte gleich den zephyrischen. darumb so der zephyrische wint gehet aus dem wintcirkel und die stern seind in der operation, so werden balde regen da; dan er durchgeheth mit sampt dem regenwint den luft und machet in kül und feucht, so das gewülke darein kompt, das es balt sich resolvirt und zerschmelzt in guttas. so aber gleichwol sternem stünden der regen art, und es gienge ein dürrer wint, als dan so der regen nicht gar gewaltig ist in seiner operation, er wird vom dürren vertriben und verzeret. darumb auch auf das selbige sonderlich acht zu haben ist; dan wo sich solche concordanz begibt in feuchte des kellers, das ist im luft am selbigen ort, werden vil zeichen, darbei mans erkennen mag. als die fentlein und cardines die kirren; es werden die leut schwermütig und unlustig, wird ein dempfiger luft, ein schwerer, feuchtet die schwemm, eschen, sant in (röschinen) und sonst, und dergleichen vil

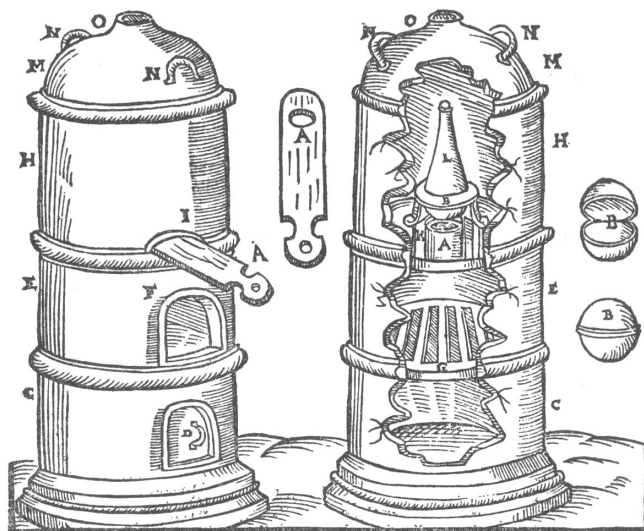
waardoor vaak ook de lucht afkoelt. Wanneer een dergelijke koelte in de lucht komt, koelt de lucht zelf ook af, waardoor veel wolkenmassa's tot oplossing komen die anders verteerd zouden worden. Dit gebeurt met name in gebergten, waar deze koude kan opstijgen. Want de lucht is een soort kelder en is in de hogere lagen koud en vochtig, nooit warm, behalve wanneer er warmte wordt teruggestraald, zo hoog als deze reikt. Zo komen er twee koudes bij elkaar, die elkaar wederzijds afkoelen en tot een kelder maken; hoe hoger de lucht, des te kouder.

Ook wordt een wolkenmassa vaak zo zwaar dat ze ver naar beneden valt, dicht bij warme gebieden, wat tot warme regens leidt; deze zijn alleen aan het gewicht toe te schrijven. Wanneer er daarentegen slechts weinig wolken zijn, lossen ze hoog boven op en valt de regen uit grote hoogte. Niettemin is de wind die uit deze sterren afkomstig is, ook op zichzelf vochtig, net zoals westelijke winden. Wanneer vanuit de windencirkel westenwind opkomt terwijl deze sterren actief zijn, ontstaat er derhalve al gauw regen. Want deze westenwind waait dan samen met de regenwind, waarbij hij de lucht afkoelt en bevochtigt zodat de wolken die daarin terechtkomen, snel oplossen en tot druppels uiteensmelten. Wanneer daarentegen dezelfde regenachtige sterren vergezeld gaan van een droge wind, is de regen minder machtig in zijn werking; hij wordt door de droge wind verjaagd en verteerd.

Hier moeten we dus speciaal op letten. Want wanneer in het vocht van de kelder, dat wil zeggen, in de lucht op de betreffende plaats, een dergelijke concordantie optreedt, zijn er velerlei tekenen waaraan we dat kunnen herkennen: de windwijzers of weerhanen knarsen; de mensen worden zwaarmoedig en lusteloos; de lucht wordt zwaar en dompig en bevochtigt zwammen, takken en zand langs de berghellingen en elders, en nog veel meer van

solcher dingen mer, nicht not zu erzelen, aber dester größer seind die regen.

Nun weiter so wissent, das <sich> auch oftmals begibt in solchem gewülke und in solchen coniuncti-onibus, so mon und zeit und wintsternen concordiren und confluiren, und so die wintsternen schneller operation seind und vil operiren, und das selbige das nun geboren ist, wol bereit an die stat und gar zu fast, als das sie <in> der resolution zu schnelle angehent, so werden die großen plazregen daraus, deren dan vil erscheinen. wo es sich aber begebe, das solche resolution gleich im puncten, so sie aus dem athanar komt in den keller, vorhin resolvirt were, als sich oft begibt, das im aludel die resolution angehet, und in der feuchte schnell volent. wo solchs in solchen geberungen auch geschehe, da wird der ganze wolk under einest nur ein tropfen, alles zusammen ein was-

Athanor naar Rupescissa. A: schuif. B: filosofisch ei. C: asruimte. D: gesloten toegang tot de asruimte. E: vuurruimte. F: toegang tot de vuurruimte. G: rooster. H: werkruimte. I: sleuf voor schuif. K: scheidingsplaat, bodem van de werkruimte. L: kolf met dop. M: hemel. N: handvat. O: gat. Afbeelding uit Andreas Libavius: *Alchemia*, 1597.

dit soort dingen, die ik niet hoef op te tellen – maar des te groter zijn de regens.

Verder moet u weten dat het ook regelmatig voorkomt bij een dergelijke wolkenmassa en dit soort conjuncties – namelijk wanneer de Maan, de tijd en de windsterren overeenkomen en hun invloeden met elkaar versmelten, wanneer de windsterren snel en in grote omvang actief worden, of wanneer datgene wat daarbij ontstaat, goed is voorbereid en al te snel ter plaatse is – dat de oplossing te snel inzet en er de grote stortregens uit ontstaan die vaak optreden.

Het gebeurt niet zelden dat de wolk al is opgelost voordat ze uit de athanor¹ in de kelder treedt. Het oplossingsproces begint dan reeds in de aludel² en wordt in het vocht snel voleindigd. Wanneer regens op deze wijze worden geboren, wordt de hele wolk tot één enkele druppel; alles bij elkaar wordt één water-

Boven en rechts: conische aludel. Beide afbeeldingen uit Geber: *Summa perfectionis*, 1541. Links: oven met gestapelde, bolvormige aludels. Uit Moyse Charas: *Pharmacopée Royale galénique et chymique*, 1676.

[1] Speciale, door alchemisten gebruikte oven. Zie afbeelding p. 410: met behulp van de schuif (A) kon de luchttoevoer worden geregeld, waardoor het mogelijk was verschillende temperaturen in te stellen en lange tijd constant te houden. — [2] Aarden of glazen vat met een opening aan ieder uiteinde en vaak een bolvormig middengedeelte, dat diende om stoffen te sublimeren. In de regel werd hiervoor een hele reeks aludels aaneengeregeng, waarbij de overgangen hermetisch werden afgedicht.

ser, hat nicht sovil erwerben, das guttatim herab möge gon, so fällt es also auf einmal alles herab und bleibt ein tropfen, allein was sich im schütten und fallen durch wint und fall begeben mag, das es zerstreuet wird, doch so fällt auf einmal herab, einander nach in einer schnellen resolution. mag sich auch wol begeben, das ein gute zeit wird, ehe es aufhört, und wol auch zustehen, das dafür und darnach regen komen und gewesen sind; die selbigen sind rechter distillation. diese aber, was wolkenbrüche sind, haben ein andern stern und ein andere materia. damit mag auch wol komen und sich begeben wint und anders mer, wie dan der sulphur, sal und mercurius in ihnen die art haben, die ungleich ist, in einem also im andern anderst. also verstandent den ursprung der natürlichen nützen regen, der erden und den menschen, das sie, wie gemelt ist, natürlich ihren ursprung nemen und also ordinirt und geschaffen in ihrer praedestination, die erden zu befeuchten. nun sind andere wint mer und andere gewölke, die nicht vom regen sind, sonder trockener natur; wie die selbigen sollen verstanden werden, folgt hernach. was weiter mer not ist zu wissen von den sternern, lernet die astronomie, darumb ich sie hie in der meteorica underlassen hab.

Nun von dem trockenen gewölke wissent, das etliche sternern auch sind, die nicht zum regen und regenwint geneigt sind und nicht sind von den wintsternen, wol der selbigen natur gleich; aber es sind particularische wintsternen, nit universalische, wie dan die wintsterne von den peroleidis. die selbigen wintsternen sind schöne an der farben, lauter klar und hoch, und der etherische keller mag sie nit solviren; dan ursache, sie sind trocken, wie ein dörre holz, das nimmer kein wasser mag werden,

massa. Er is niet genoeg tijd om druppel voor druppel te laten vallen, dus alles valt in één keer en het blijft één druppel. Alleen kan het gebeuren dat het tijdens het vallen door de wind door elkaar wordt geschud en verspreid; maar het valt toch in één keer, achter elkaar in snelle oplossing.

Het kan gebeuren dat het een hele poos duurt voordat het ophoudt, en het is ook mogelijk dat daarvoor en daarna regens vallen die het resultaat zijn van een normaal destillatieproces. De wolkbreken echter zijn afkomstig van een andere ster en andere materie. Hier kunnen ook wind en andere verschijnselen mee gepaard gaan, aangezien het sulfur, het sal en de mercurius waaruit ze bestaan, verschillend van aard zijn; in de ene ster zus, in de andere zo.

Op deze wijze moet u de oorsprong van de natuurlijke regens begrijpen die nuttig zijn voor de aarde en voor de mens: ze hebben, zoals beschreven, een natuurlijke oorsprong en zijn ervoor bestemd en geschapen de aarde te bevochtigen.

Daarnaast zijn er nog andere winden en andere wolkenmassa's die geen regen brengen, maar van een droge natuur zijn; hoe deze te verstaan zijn, volgt hieronder. Wat verder nodig is om over de sterren te weten, leert de astronomie; daarom ga ik er hier in de hemelkunde niet verder op in.

Over de droge wolkenmassa's moet u weten dat er ook een aantal sterren zijn die niet tot regen of regenwind geneigd zijn en niet tot de windsterren behoren, hoewel hun natuur erop lijkt; maar het zijn op zichzelf staande windsterren, geen universele zoals de windsterren uit de windencirkel.

Deze windsterren zijn mooi van kleur, zuiver en helder, en ze staan hoog aan de hemel. De etherische kelder is niet in staat om ze op te lossen, want ze zijn droog zoals een droog stuk hout dat nooit tot water kan worden. Hun aard is mooi en opgewekt,

und ir art seind schön ring, leicht und lustig. sie komen von einem sicco sulphure, sale und mercurio, in denen keine feuchte ist, darumb sie auch zur feuchte nicht mögen gebracht werden. auch die selbigen winde seind milde, lustig, angenehme, gesund, leicht dem menschen, dan sie werden wol temperirt, seind von guten dreien ersten der primae materiae, erfreuen den menschen und sein blut, und was von inen kompt, das ist, was aus den sternern kompt, das selbige ist wol digerirt und klar subtilirt. wo aber grobe species ligen der dreien ersten, als in den regensternen und dergleichen, am selbigen ort werden auch grobe wolken, schwarz, finster, trübe und ungeschickt; solchs ligt alles an der materia prima. darzu wissent auch, das die wintsternen auch solche art in inen haben, aber kein regen tragen sie nicht, wol die complex und eigenschaft, aber kein gewülk geben sie nicht, darumb auch keinen regen, aber fürderung und hinderung wol, wie es dan genugsam erzelt ist. so ist auch ein vorteil in den schönen sternern, das die selbigen ir gewülke schöne behalten; dan die sonne ist am selbigen ort durchscheinigt, scheint dadurch und subtilirts noch mer; in den groben regen wolken, da mag sie nichts ausrichten. dan es ist ein gemein sprichwort, das aus einem rap kein falk werden mag, also der sonnen auch nit möglich, aus solchem groben gewechs etwas reines zu bleichen. also ist nun die geburt des schönen gewülks und wints vom subtilen wolbereiten sulphure, sale und mercurio mit hilf des selbigen vulcani, der dergleichen ein praeparator ist zu solchen dingen, ganz vollkommen und gut.

Nun weiter wie ir gehört habt von dem regenwetter, so wissent auch, das noch etliche zugeng seind, die auch den regen und solche wetter verkünden, von

licht en plezierig. Ze bestaan uit droge vormen van sulfur, sal en mercur, die geen vocht bevatten, en kunnen daarom ook niet in een vochtige toestand worden gebracht. Ook hun winden zijn voor de mens zacht, plezierig, aangenaam, gezond en licht, omdat ze zeer gematigd zijn. Hun grondstof bestaat uit goede basisstoffen; ze verblijden de mens en zijn bloed. Wat van hen, dat wil zeggen, uit deze sterren afkomstig is, is goed verteerd en van een heldere fijnheid.

Waar daarentegen grove vormen van de drie basisstoffen liggen, zoals in de regensternen en dergelijke, daar ontstaan ook grove wolken, zwart, duister, somber en afgrijselijk; dit heeft allemaal met de grondstof te maken. Hierbij moet u weten dat ook de windsternen deze aard in zich hebben, maar geen regen dragen. Ook al hebben ze de basisgesteldheid en de eigenschappen, ze produceren geen wolkenmassa en brengen dus ook geen regen voort. Ze werken wel bevorderend of remmend, zoals ik al voldoende heb uitgelegd.

De mooie sterren brengen ook de gunstige omstandigheid met zich mee dat hun wolken mooi blijven, want de Zon is daar doorschijnend. Hij schijnt er gewoon doorheen en maakt ze nog fijner, terwijl hij in de grove regenwolken niets voor elkaar kan krijgen. Een bekend spreekwoord luidt immers dat een raaf niet in een valk kan veranderen, en zo is het ook voor de Zon niet mogelijk zo'n grof maaksel tot iets zuivers te bleken. Dit is dus de geboorte van de mooie wolken en wind uit een subtiele vorm van sulfur, sal en mercur, die met de hulp van Vulcanus, een volmaakte bereider van deze dingen, goed zijn voorbereid.

Nu u op de hoogte bent wat het regenweer betreft, moet u ook weten dat er een aantal tekenen zijn die de regen en het weer waar we het over hadden, aankondigen. Dat zijn de volgende.

welchem gesagt ist, und das nemlich in der gestalt. man sagt morgenröti, abentköti, ist nun recht; dan ursach, so ein regenstern wil angehen und hat in im ein sulphur, der zu grob ist, ein sal, das zu grob ist, desgleichen ein mercurium, und solche gröbi ist alein ein schaum; als dan so wirfts den schaum auf in die höhi, der wird gleich wie ein gewülk, und ist aber nit ein gewülch, sonder ein schaum und ein dunst mit vilerlei farben. das rote kompt vom sulphure und mercurio, das blaue, braun, gelbe vom salz und das gelb etlichs auch vom mercurio, und erzeugen sich nun in dem morgen, aus ursachen, das sie die sonne in der höhe nicht erleiden mögent, sonder sie zergehent an der sonnen grad dahin, und ire farben mögen vor der sonnen schein nicht gesehen werden, wie dan der mon auch und andere stern mer, die solche farben noch baß haben. nun so solche stern an gehent und es trifft sich also in ein evaporation iren schaum, der also gestalt wird, so gehent danach die andern zubereitung hernach, als das gewülk, der wint, der regen, nach dem und der selbig stern genaturt ist, etwan schnell den selbigen tag, doch aber balt darnach, es sei dan ein concordanz da von widerwertigen planeten, mon und wintsternen, die es zerstörent. aber selten erzeugen sie sich, es werd etwas daraus und lange regen; dan da ist eine vile der stern. also sollent ir nun wissen, das dis caput der regen ursprung und wesen gnugsam erklert hat mit samt den andern capitibus und paragraphis. und merkent das da nichts ist als alein, das die stern arbores seind, die ire früchte geben in solcher gestalt wie die auf erden, darumb so sie zu beiden seiten éiner massa, éiner prima materia sind, darumb so fügent sie zusammen und nuzen

Het gezegde weet: “Morgenrood, regen in de sloot”, en dat klopt. Want wanneer een regenster in actie wil komen, die een sulfur in zich heeft dat te grof is, een sal dat te grof is, en een mercur van dezelfde aard, en deze grofheid is slechts een soort schuim, dan wordt dit schuim hoog opgegooid en gaat daarbij op een wolkenmassa lijken. Het zijn echter geen wolken, maar een soort schuim, een wasem in velerlei kleuren.

Het rood is afkomstig van sulfur en mercur, het blauw, bruin en geel van het zout, het geel voor een deel ook van mercur. Deze schuimgestalten zijn alleen 's ochtends zichtbaar omdat ze de hoog staande Zon niet kunnen verdragen. Naarmate de Zon hoger stijgt, vergaan ze, en hun kleuren zijn in het schijnsel van de Zon niet te zien, net zoals de Maan en andere sterren, die deze kleuren in nog sterkere mate vertonen.

Wanneer zulke sterren in actie komen en het komt tot een verdamping waarbij dit soort schuim wordt gevormd, volgen daarna de overige bereidingsprocessen: de vorming van een wolkenmassa, de wind, de regen; afhankelijk van de natuur van de betreffende ster. Soms gebeurt dit snel, nog dezelfde dag, in ieder geval niet lang daarna, tenzij er tegelijkertijd planeten, Maan of windsterren actief zijn die dit proces tegenwerken en stoppen. Het gebeurt zelden dat hier langdurige regens uit ontstaan, aangezien er een grote hoeveelheid sterren zijn.

Hiermee zijn oorsprong en wezen van de regens in dit hoofdstuk, samen met de overige hoofdstukken en paragrafen, voldoende toegelicht. Onthoud dat de sterren niets anders zijn dan bomen die hun vruchten geven, op dezelfde wijze zoals de bomen op aarde. Beide zijn van een en dezelfde massa, van een en dezelfde grondstof; bekijk ze dus in hun wederzijds verband en hun nut voor elkaar.

Cap. VIII.

De fulgure.

Nun merket weiter von diser action des firmaments, als nemlich vom stral, welches das größest und stärkest werk ist des firmaments under allen andern actionibus meteoricis. dan so sich das firmament in dem puncten nicht ließ merken sichtiglich und wesentlich, es were nicht möglich zu glauben, das in der natur des firmaments ein solche kraft zu sein vermeint möcht werden, so gar wunderbarlich uber allen verstant, doch nicht uber die natur, sonder in der natur, aber dem menschen groß zu betrachten. dannen probirt sich augenscheinlich, das got sulphur, sal, mercurium ins firmament gestalt hat, daraus alle ding materialiter geboren werden. nun wiewol solche art auch ist von den meteorischen actionibus, iedoch so ists gescheiden von den andern allen. und seind besondere sternen, die in die art geneigt seind, alein feursternen und in der zal der somersternen, aber sovil sterker, so vil und sie sich erzeigen. dan etliche sternen seind im ersten grad, andere im andern, im dritten etc bis hin auf 32 grad; in diesen 32 graden stant die stralsternen, so hoch gradirt in iren primis tribus primae materiae. dabei ist aber auch zu merken, das sie under in auch haben, die da irre werden und verzogen in irer operation oder zu früe zeitig, das sie etwan auch im winter komen. iedoch wan sie

Hoofdstuk VIII

De bliksem

Maar er valt nog meer te weten over de activiteit van het firmament, namelijk over de bliksem. Onder alle meteorische werkingen is dit het grootste en sterkste werk van het firmament. Want als het firmament zich op dit punt niet zichtbaar en wezenlijk zou manifesteren, zouden we onmogelijk kunnen geloven of aannemen dat in de natuur van het firmament een dergelijke kracht bestaat, zo wonderbaarlijk dat ze alle verstand te boven gaat. Een kracht die weliswaar niet boven de natuur staat, maar in de natuur – doch groots voor de mens om te aanschouwen.

Hier blijkt duidelijk dat God sulfur, sal en mercur, waaruit alle dingen materieel geboren worden, in het firmament heeft geplaatst. Hoewel dit ook de aard is van de [overige] meteorische werkingen, verschilt deze toch van alle andere. Het zijn bijzondere sterren die deze neiging vertonen: het zijn alleen vuursterren, en ze behoren tot de zomersterren. Ze zijn alleen veel sterker, zoals ze laten blijken. Want een aantal sterren staan in de eerste graad, andere in de tweede, weer andere in de derde enzovoorts, tot aan de 32^e graad. Deze 32^e graad vertegenwoordigen de bliksemsterren; zo hoog zijn de drie basisstoffen die hun grondstof vormen, opgevoerd.

Hierbij moet echter worden aangemerkt dat er onder hen exemplaren zijn die aan het dwalen raken, die in hun werking vertraagd worden of juist te vroeg rijp worden, waardoor ze

komen, so ist ein solcher impetus da also, das sie weder um zeit, mon, wintsternen etc nichts fragen; es bricht durch. und ir zeichen ires eingangs seind große hize, die vorboten seind, welche hize alein kompt aus irer decoction und bereitung, schnelle oder langsam, wie es sich in materia prima durch den vulcanum bereit und gefunden wird. in disen stralischen sternen ist der sulphur im höchsten grade, der salpeter in der höchsten feiße, der mercurius in der höchsten contrariet; dan der sulphur ist das corpus, nitrum ist der spiritus und mercurius ist contrarium in sie beide, also scherpfer dan der nitrum und gewaltiger dan sulphur; von den dreien wird der donner, stral, wetter, das das allergrößest ist des ganzen firmaments.

So nun die zeit diser generation sich autumnirt und wil zeitig werden, so ist das compositum sulphur, sal und mercurius, wie gesagt ist, in aller irer höchsten sterke und kraft. so sie nun bei ein ander seind, so greifts der vulcanus an zu praepariren in ultimam materiam, das ist in den stral; und im selbigen anfa-hen so gehet das werk in sein augment und merent sich die gradus des feurs auf das höchste einander nach. die merung diser feurischen gradus, meret die hize des somers, also das der somer mer heiß wird, dan er an im selbs natürlich sein sol, steigt hinauf auf das höchste, so lang bis die praeparation durch den vulcanum geschicht. etwan gibt es sich, das die materia prima nicht zum end kompt und zergehet; also leßt darnach die ubrige hize auch nach. etwan wird ein klein wetter daraus, das ist wie ein gemeiner regen, leßt aber also nach. etwan verzeucht es sich, das mit der langen zeit allemal ein wenig darvon kompt und nicht zusammen in éin kluppen kompt. etwan zergehet aus den tribus primis das eine, das

soms ook in de winter in verschijning treden. Wanneer ze optreden, gaat dit echter met een zodanige onstuimigheid gepaard dat ze zich van de tijd, de Maan, de windsterren enzovoorts niets aantrekken, maar gewoon doorbreken.

Het teken dat hun werking begint, is een grote hitte; deze is een voorbode. Deze hitte is alleen afkomstig uit hun koken en bereiding. Dit gebeurt snel of langzaam, naar gelang de grondstof door Vulcanus wordt aangetroffen en toebereid. Deze bliksemsterren bevatten het hoogst gepotentieerde sulfur, het vetste salpeter en de meest weerbarstige mercur. Want sulfur is het lichaam, salpeter is de geest, en mercur is tegengesteld aan beide, dus scherper dan salpeter en machtiger dan sulfur. Uit deze drie ontstaan donder, bliksem, onweer – de allergrootste werking van het hele firmament.

Wanneer het herfsttijd wordt voor deze vruchten en ze tot rijpheid komen, bereikt de compositie van sulfur, sal en mercur, zoals gezegd, de allerhoogste sterkte en kracht. Nu ze bij elkaar zijn, pakt Vulcanus ze aan om ze klaar te maken en in hun uiteindelijke vorm te brengen, dat wil zeggen, de bliksem. Zodra hij daarmee begint, komt het werk in een stroomversnelling terecht en wordt het vuur achter elkaar tot de hoogste graad opgevoerd. De verhoging van de graden van het vuur intensiveert de hitte van de zomer, zodat deze heter wordt dan hij vanuit zichzelf natuurlijkerwijs zou zijn. Zolang de bereiding door Vulcanus aan de gang is, stijgt de hitte tot de hoogste graden.

Daarbij kan het soms gebeuren dat de grondstof het einde van het proces niet bereikt, maar uiteenvalt; daarna neemt ook de hitte in de omgeving weer af. Soms ontstaat hieruit een klein onweer, dat wil zeggen, zoals een gewone regen, maar die wordt ook gauw weer minder. Soms gaat het over doordat gedurende de lange bereidingstijd steeds een beetje van de grondstof vervliegt en deze zich niet als geheel laat opvangen. Soms laat een van de drie basisstoffen het afweten, die niet perfect is, en er

nicht perfect ist; wird aber nichts daraus. etwan stoßt es sich an ein birg oder fällt zu früe ein wintsternen ein, der es erkelt, das aber im luftkeller nicht mag volent werden. etwan gehet es in ein gewülke und tut dergleichen und mag nicht, ursache, der nitrum und mercurius seind nicht gnugsam in irer tyrannitet; wird aber nichts daraus. wo aber solche hindernus nicht sein, sonder der füngang ist da, do erzeiget die natur ire species und materias firmamenti, was subiecta sie habe, was da sei das sie gewaltigt. also ist da die zusammen sezung dieser stralischen geberung, die höchsten grad der dreien, wie gemelt, ein ietlichs auf das tyrannischste und gewaltigist. so ist der salniter am gewaltigsten, so er lebt in der feißte, dan seine feiste ist sein tyrannitet. also der mercurius in seiner contrarietet, also das er wider alles ist, und in allen böser dan anderst widerwertig; und der sulphur ist das zeheste, subtileste corpus, vermischet mit den andern in ein volkomene substanz.

Wie nun gemelt ist von den dingen des strals, daraus er wird, so merket iezund, wie er wird. so nemen euch ein irdisch exempel, das euch nicht betreugt, sonder bilich ist zu verstên durch das irdisch das obriste im himel, nemlich also. nement ein irdischen sulphur, ein irdisch salnitrum, ein irdischen mercurium und die drei bringent durch kunst in ein corpus, so werden ir nach irdischer art ein wunderbarlichen impetum finden in der irdischen natur, die nun nichts ist gegen dem firmamentischen: als dan beweisen die büxen und büxenpulver ein genugsames exempel, das euch nicht zu verwerfen ist. also wissent nun, das oben im himel der gleichen genomen wird von den superis, id est magistris der etherisch sulphur, der etherisch salniter, der etherisch mercurius und zusammen in alu-

komt weer niets van terecht. Soms komt het geheel in botsing met een berg, of er komt te vroeg een windster tussen die het afkoelt, zodat het werk in de luchtkelder niet voltooid kan worden. Soms wordt wel een wolkenmassa gevormd, maar vindt het proces geen doorgang omdat het salpeter en de mercurius niet tirannieke genoeg zijn – en opnieuw komt er niets van terecht.

Wanneer echter dit soort belemmeringen niet optreden, maar het proces doorgaat, toont de natuur haar oerkrachten en stoffen van het firmament, al wat aan haar onderworpen is, waar zij macht over heeft. Dit is dus wat voor de geboorte van de bliksem bij elkaar moet komen: de hoogste graden van de drie basisstoffen, zoals gezegd, elk daarvan in zijn meest tirannieke en machtige vorm. Het salpeter is het machtigst wanneer het in de vetheid leeft, want zijn vetheid is zijn tirannie. De mercurius is het machtigst in zijn tegenwerking, zodat hij overal tegenin gaat en niet alleen tegengesteld, maar altijd kwader is. Het sulfur is de taaiste en fijnste stof, met de andere vermengd tot een volmaakte substantie.

Nu ik heb beschreven uit welke stoffen de bliksem ontstaat, luister hoe dat in zijn werk gaat. Kijk daarvoor naar een voorbeeld op aarde, dat u niet zal misleiden; het is helemaal in orde om door middel van het aardse het bovenste in de hemel te begrijpen. Het voorbeeld is het volgende: neem een aards sulfur, een aards salpeter en een aardse mercurius en maak van de drie met behulp van de kunst één stof. U zult dan, naar aardse begrippen, een wonderbaarlijke onstuimigheid aantreffen in de aardse natuur – die echter vergeleken bij de heftigheid in het firmament niets voorstelt. Kanonnen en buskruit tonen dat duidelijk genoeg; een voorbeeld dat u niet moet afwijzen. Zo moet u weten dat boven in de hemel door de hemelwezens, dat wil zeggen, de meesters van het ambacht, op dezelfde wijze het etherische sulfur, het etherische salpeter en de etherische mercurius worden genomen en samen in een aludel worden geplaatst

del, das ist in seinen sternem, und da bereiten sie die stücke durch einander, wie gemelt ist. am ersten, sie zerlassen den sulphur, darnach den salniter darinnen mit kleiner wermi, zum lezten den mercurium. so vereinigt es sich zusammen, doch one bewegung und impetu, und nichts gehet von inen, als aleine der ubrige gradus der hize, wie vor gemelt ist. dem nach, so solche bereitschaft geschehen ist, so geußt es der stern aus in die eußern regiones, das ist in luft, und gibt ein gewülke, das erstlich von wegen der höhe nicht wol gesehen mag werden, auch von wegen der subtile der bereitung so sichtbar nicht ist, bis herab kompt. als dan so fällt eins auf das ander zusammen in ein gewülk, groß oder klein, nach dem und der stern in im der materiae primae hat, etwan mer dan einer, die zusammen komen, oder einander nach. auch wol in einem alein etliche stral auf einander komen mögen, wie sich dan die concordanz gibt und natur der sternem. dan sie seind auch etwan der art wie die zwiling, das sie zweimal schlagen, etwan dreimal etc. dan sie vergleichen sich mit der geburt, wie in der natur etwan mer, dan die rechte zal ist, geboren werden.

So sie nun also in einem gewülke seind bei ein ander, so bereiten sie sich gar zum ende. dan im luft ist ir lust und ir küche zum ende genaturt, also das im luft geschehen mag, das im aludel nicht geschehen mag; heben an under inen die drei zu contrariren, also, das sich der nitrum aufbaumpt im sulphure, wil im selbigen nicht sein, dan es seind feuri massen, sie drei ineinander. und da im luft gehent die gradus des feuers an, also das (sie) ihe lenger ihe perhenischer werden, und der salpeter ihe lenger ihe mer aufsteiget; so oft er ein aufblên tut, so erschüt er die massam in ein ertbidmen, also das das gewülke sich auftut, und schlegt von im ein wetterleucht, das ist ein feurstrimen von der massa auf die erden. solch

– dat wil zeggen, in hun sterren – waar ze de stoffen door elkaar bereiden zoals beschreven.

Eerst laten ze het sulfur smelten, daarin vervolgens bij geringe warmte het salpeter, en ten laatste de mercur. Zo worden deze verenigd, echter zonder oproer of onstuimigheid, en de enige werking die ervan uitgaat, is een overmatige hittegraad zoals boven vermeld. Daarna, als deze bereiding heeft plaatsgevonden, stort de ster de massa uit in de omliggende gebieden, dat wil zeggen, in de lucht. Hierdoor wordt een wolkenmassa gevormd, die aanvankelijk door haar hoogte niet goed te zien is en ook vanwege de fijnheid van de bereiding nauwelijks zichtbaar is tot ze naar beneden komt.

Vervolgens valt het een na het ander samen in een wolk, die groter of kleiner is, afhankelijk van de hoeveelheid grondstof die de ster bevat. Soms komen meerdere sterren bij elkaar of worden er een aantal achter elkaar actief. Ook uit één ster alleen kunnen talrijke bliksems na elkaar ontstaan, al naar gelang de concordantie en de natuur van de sterren. Want soms zijn ze van de aard van een tweeling, zodat ze twee keer slaan, soms drie keer, enzovoorts. Je kunt dit met een geboorte vergelijken: ook in de natuur worden soms meer jongen geboren dan het normale aantal.

Wanneer nu de drie bij elkaar zijn in een wolkenmassa, voltooiën ze daar de bereiding. Want de lucht is hun lust, de lucht is de keuken waarin hun natuur tot voleindiging komt, zodat hier kan gebeuren wat in de aludel niet mogelijk is: de drie beginnen tegen elkaar in actie te komen. Het salpeter verzet zich tegen het sulfur en wil niet meer in het sulfur zijn – want het zijn vurige massa's, de drie in elkaar. En hier in de lucht beginnen de graden van het vuur, waarbij ze hoe langer hoe geweldiger worden en het salpeter hoe langer hoe verder opstijgt. Iedere keer dat het opzwelt, doet het de massa schudden als bij een aardbeving, waardoor de wolkenmassa zich opent en een weerlicht uitzendt, dat wil zeggen, een vuurstriem van de massa tot de aarde.

widerstreiten geschicht etlich mal, so strenge und so lange, bis am lezten die hize so groß ist, das der mercurius auch in die massam kompt, das ist in die action. so balt er angriffen wird, von stunt an, so gibt es ein aufstoßen und ein feurinen strimen von der massa mit gewalt durch alle gewülke hindurch (welchs gewülk doch alein ir rauch ist, schwarz und von vilen farben, wie dan allerlei farben seind im sulphure, sale und mercurio.) und so balt der selbige wetterleuch, so vom mercurio ausgangen ist, plizt hat, so kompt ein donner hernach, der wird also, das sie ein zerstoßen und widerwertikeit gegen einander haben und sich nicht mögen vergleichen: ist ein stoß, als der ein queksilber in ein silber güsse, und das knallt. das knallen widerschallet im ganzen firmament, wie eine büchs die abgehet in einem gewelbe ein donner machet; also ist der himel sein gewelb, in dem es den widerknall gibt. also ist das himelisch ein feur von den dreien ersten, und der donner, der ist ein schnalz von der contrarietet, das sulphur, mercurius und salniter nicht mögen bei ein ander stehen. als sich dan beweist in dem irdischen, wie sie in der bereitung aquae salis nitri am ersten der himlizen gehet, darnach der donner hernach, also gibt es seine geburt auch im himel, als alein mit höherm und starkerm grad und mit großem erschrecken und erzittern; dan es ist eine gewaltige massa und eine hohe gradation, die höher nicht sein mag. dan bei ir schnelle und sterke hat Christus die zukunft seines komens bedeutet.

Nun weiter, so nun solche anzeigung komen, so mag es wol sein, das es zergang und nichts daraus werde als ein regen, oder von dem wint durch sich selbs geboren, vertragen an ein ander ort. dan es begibet sich, das die massa, ehe das sie sich gar

Deze strijd herhaalt zich een aantal keren, zo scherp en zo lang tot uiteindelijk de hitte zo groot is dat de mercurius in actie komt en zich er ook in mengt. Zodra hij wordt aangevalen, komt het vanaf dat moment tot stoten, tot vuurstriemen vanuit de massa, die met geweld alle wolkenmassa's doorklieven – wolkenmassa's die toch niets anders zijn dan hun eigen rook, zwart en veelkleurig, aangezien sulfur, sal en mercurius allerlei kleuren bevatten.

Zodra dit weerlicht dat van mercurius is uitgegaan, gebliksemend heeft, volgt een donderslag. Deze ontstaat doordat ze elkaar stoten, op elkaar botsen en het maar niet eens kunnen worden. Het is een stoot zoals wanneer je kwik op zilver giet – dat knalt. Deze knal weerklinkt in het hele firmament, zoals een kanon dat afgaat in een gewelf, een dondergeluid teweegbrengt. Hier is de hemel het gewelf dat de knal doet weerklinken.

De bliksem is dus een vuur van de drie basisstoffen, en de donder is de klap van de botsing, omdat sulfur, mercurius en salpeter elkaar niet verdragen. Zoals onder aardse omstandigheden bij de bereiding van salpeterzuur blijkt – eerst is er een bliksem te zien, daarna de donder te horen – zo ontstaan deze dingen ook in de hemel, alleen in een hogere en sterkere graad, en onder grote schrik en beven; het gaat immers om een geweldige massa en een potentiëring die niet hoger zou kunnen zijn. Want met de snelheid en de kracht van de bliksem heeft Christus zijn aanstaande komst vergeleken.¹

Maar nu verder met het verhaal: ook als de voortekenen er zijn, is het best mogelijk dat de zaak oplost en er niets van terecht komt behalve een regenbui, of dat het onweer door de wind die het zelf heeft voortgebracht, naar een andere plaats wordt gedragen. Want het komt voor dat de massa, voordat de

[1] Matt. 24:27.

bereit, selbs schupft hin und wider, gleich als ein inngeschlossen büchsenpulver, das angezünd wird, hin und her gumpft. hinauf gehet es nicht, was im firmament ist. dan was auf der erd uber sich gehet, das gehet alles im firmament under sich, und das under sich gehen ist des firmaments uber sich gehen, und der erden uber sich gehen ist des firmaments under sich gehen. darumb neiget es sich ihe lenger ihe mer der erden zu, und ihe lenger ihe mer mit einem rauch, wie dan diser materien art ist. so aber da die perfection angehet also, das an dem ort die massa in ein stral gehet, in der gestalt, das sie sich unirt und perficirt in sein massam, so wissent, das die selbige massa nichts anderst ist, sonder als eine büxe wol vermacht und beheb, und ihe neher der geburt zu, ihe fester die haut; und ligt gleich an lezten, so es gar zeitig ist in einer schalen, wie ein ei in seiner schalen. so es nun also bereit ist und in solcher schalen ligt, so folget nun heraus, das die andern gewülke, so neben disem seind, alein zum regen geboren seind, die resolviren sich in ein wasser. und so nun dise resolution angehet, so gehet auch an der wint und impetus in allem durch die massam, und sein gewülke seind alle zur tempestat geboren, und die mit ungestümikeit zu volenden. so nun die massa, die in der schalen ligt, von dem gewülke die nessi empfindt, also das die nessi zur massa kompt, so ist es gleich als der ein wasser in ein glockenspeise güsse oder dergleichen. so balt nun das wasser die massam berürt, so brichts entzwei von ein ander in alle partes der welt und gibt im selbigen knall ein himlizen schnell und behent, und von stunt an, sovil stücke brechen, so vil donner, ein ietlicher knall ein donner; im selbigen donner da kompt der rechte knall, also das vorhin ein donner gehet vom knall und darumb er schlegt, gehet der knall mit im donner.

bereiding is afgesloten, zelf heen en weer danst, net zoals ingesloten buskruit heen en weer springt als het wordt aangestoken. Naar boven gaan de dingen niet die er in het firmament zijn; want wat vanuit de aarde naar boven is gericht, is vanuit het firmament naar beneden gericht. De beweging vanuit het firmament naar beneden is analoog aan een beweging vanuit de aarde naar boven, en vice versa.

De massa komt dus steeds dichterbij de aarde en ontwikkelt daarbij steeds meer rook, zoals het de aard is van deze materie. Wanneer het proces zijn voltooiing nadert, wanneer de materie zich verenigt en vervolmaakt, wordt door de massa een bliksem gevormd. U moet weten dat deze massa niets anders is dan een hermetisch afgesloten vat. Hoe dichterbij het moment van de geboorte nadert, des te strakker komt de huid te zitten. Op het laatst, wanneer de inhoud helemaal rijp is, ligt deze zoals een ei vast in zijn schil.

[Het onweer] is dus bereid en ligt in deze schil. Dit betekent dat de omliggende wolkenmassa's alleen tot regen zijn geboren; ze lossen op tot water. Wanneer deze oplossing begint, steekt tegelijkertijd een stormachtige wind op, die de hele massa doordringt. Deze wolken zijn allemaal tot storm geboren en ertoe bestemd deze met onstuimigheid te voleindigen.

Wanneer nu de massa die in de schil ligt, de nattigheid van de wolken ontvangt, wanneer dus het nat de massa bereikt, is het net alsof er water op klokspijs¹ wordt gegoten: zodra de massa door het water wordt geraakt, breekt ze met een knal en een snelle, plotselinge flits uiteen en vliegen de brokstukken alle kanten op. Vanaf dat moment zijn er zo veel donderslagen te horen als er stukken losbreken; iedere donderslag komt overeen met een breuk. In de donder is het uit elkaar breken te horen; dus eerst leidt het breken tot een donderslag, en de donder draagt de brokken met zich mee.

[1] Legering voor het gieten van klokken, bestaande uit 80 % koper en 20 % tin.

So nun solches beschehen ist, so schlegt die selbige massa feuri aus gegen ir höhe, das ist gegen der erden, wie zu einem zil. wie sie dan zum ersten das offene loch empfunden hat, dahin gehets für sich und nicht hinder sich, dan für sich bricht sie auf, nicht hinder sich. darauf so wissent nun, so sie heraus kompt, so wird sie erkant, wo sie ist, nemlich ein corpus, das nichts ist, dan ein feur in ein kleine massam gebracht, größer oder kleiner nach der selbigen art. welches corpus zusammen kompact ist und also spiritualisch, aërisch und etherisch, das von solcher art ein solche generation kompt, das niemants widerreden kan, das uberal durchgang, wie ein geist, der weder leib, blut noch fleisch hat; und niemants kan sein durch gehen gnugsam beschreiben noch sagen. darzu auch ein solchen schnellen strich mit solchem impetu, das alles, was da ist, zu boden gehen muß und im weichen. und ist ein solch feur so hoch perhennisch, das in einem augenblick alle eisen, was es berürt, in fluß bringt, dabei der gradus Olympi wol zu ermessen ist, wie hoch sein operation seind und wie stark gegen den andern elementen, das alles nichts ist, mit solcher sterki und schnelli, nicht anderst dan das nechst irdische ding; darbei ein geist sol verstanden werden und die zukunft Christi dadurch bedeut. dan was ist so mechtig und so gewaltig und auch so wunderbarlich in seiner wirkung als der stral? so sich nun Christus selbs dermaßen anzeigt, das er komen wird, wie ein stral, der vom himel herabfellt, so ist ietzt bilich, das wir des strals art wol wissent. dan er trifft hart und schwer, kleglich und jemerlich und so wunderbarliche art an im, das nicht gnugsam zu bedenken ist, noch einem menschen zu wissen. also wird auch Christus komen mit solcher gestalt und in solchem wege. der solches betracht, das der stral sol

Zodra dit gebeurd is, slaat de vuurmassa uit naar wat vanuit haar perspectief de hoogte is, dus richting aarde, als naar een doel. Daar waar ze het eerst een opening voelt, neemt het proces zijn loop, niet naar achteren; want de massa breekt aan de voorkant open, niet aan de achterkant. Zodra ze naar buiten treedt, kunnen we zien waar ze zich bevindt: een stof die niets anders is dan vuur dat in een kleine massa is gebracht, groter of kleiner al naar zijn aard.

Deze stoffelijke vorm is tegelijkertijd compact en aan de andere kant geestelijk, luchtig en etherisch. Niemand kan ontkennen dat iets dat door een dergelijke aard wordt voortgebracht, overal doorheen gaat, net als een geest die geen lichaam, bloed noch vlees heeft; en niemand kan deze passage toereikend beschrijven of toelichten. Bovendien voltrekt de slag zich zo snel en met een zodanige hevigheid dat alles wat in zijn weg staat, tegen de vlakke gaat of wijken moet.

Daarbij bezit dit vuur een dermate buitenaardse kracht dat het binnen een ogenblik ieder ijzer dat het raakt, tot smelten brengt. Dit geeft wel een idee van de graad van de Olympus, van de intensiteit van zijn werking en van zijn kracht vergeleken bij de andere elementen, die tegenover deze kracht en snelheid niets voorstellen en slechts het dichtstbijzijnde aardse ding weten te raken. Tegelijk moet [de bliksem] als geest worden opgevat en als symbool voor de toekomstige verschijning van Christus.

Want wat is zo machtig en zo geweldig en ook zo wonderbaarlijk in zijn werking als de bliksem? Aangezien Christus zich zelf karakteriseert door te zeggen dat Hij zal komen als een bliksem die uit de hemel valt, doen we er goed aan wel te beseffen wat de aard van de bliksem is. Want hij treft ons hard en zwaar, maakt ons beklagenswaardig en jammerlijk, en heeft een zo wonderbaarlijke aard over zich dat we er niet genoeg over kunnen peinzen en een mens er nooit genoeg van kan weten. Op deze wijze en in een dergelijke vorm zal dus ook Christus verschijnen. Wie dit in gedachten houdt, dat de bliksem een voor-

ein exempel sein, der solte niemer sünden, noch aus dem wege gottes weichen. und ir komen ihe lenger ihe mer, welches one bedeutung nicht sein mag.

Dan merket eben auf von der seltsamen art der stral. etliche seind kalt, die werden wie dise feurinen, als alein in dem nicht, das sie der hiz manglen; im beschluß fallents in die coagulation, und ir coagulation ist fix und anderer gemmarum nicht fix, diser aber fix und bestendig, und empfacht dise fixation von irem eigenen spiritu, der sich selbes in der frigiditet coagulirt in ein fixum corpus. nun aber so wissent, das sie ofte metallē brechen und schmelzen und dem leder nichts tunt; das sie ofte den menschen erschlahen und niemant sicht nichts; das sie oft das blei an fenstern schmelzen und tunt dem glas nichts; das sie ofte die hirnschalen verbrennen und tunt dem har nichts; das sie betziechen verbrennen und besengen gar hinweg und den federn geschicht nichts; das sie durch ein sattel ein ros zu tot schlahen und dem sattel geschicht nichts; das sie ofte ein rock verbrennen, und dem leibe geschicht nichts; das sie ofte in einem beschlossenen kasten gelt schmelzen und dem holze geschicht nichts. niemants ist es möglich, das der stral wunderbarliche art und werk gnugsam möge beschriben werden. ich für mein teil kan solche ursach natürlich zu sein nit achten; entweders, das so wunderbarlich wirken, muß komen aus dem, das uns ein exempel sei, das Christus auch so wunderbarlich komen wird, das zerbrochen ror nit verlezen, den funken am docht nicht leschen, aber das ander wol, das umb das selbige ist; oder es müssen die superi solche kunst brauchen, oder der teufel muß solchs tun. iedoch aber so bleib ich bei dem ersten, dieweil Christus sich selbs in das exempel gestellt hat, also wider zu komen und zu richten die lebendigen und toten, das er sonderlich uber

beeld moet zijn, zou nooit meer moeten zondigen of afwijken van de weg van God. En er komen er steeds meer – dat kan niet zonder betekenis zijn.

Want let nog even op de merkwaardige aard van de bliksem. Sommige zijn koud. Deze ontstaan net zoals de vurige, met als enig verschil dat ze de hitte missen. Uiteindelijk raken ze gestold, en dit stolsel is, in tegenstelling tot andere hagelstenen, vast en blijvend. Ze ontvangen deze fixatie van hun eigen geest, die zichzelf in de koude doet stollen tot een vaste vorm.

Ook moet u weten dat bliksems vaak metalen vernielen en smelten, maar leer niet aantasten; dat ze vaak een mens dodelijk treffen terwijl niemand er een spoor van ziet; dat ze vaak het lood van ramen doen smelten en het glas ongemoeid laten; dat ze bij talrijke personen de hersenpan verbranden terwijl hun haar intact blijft; dat ze beddengoed verbranden of helemaal verschroeien waarbij de veren onaangetast blijven; dat ze dwars door het zadel heen een paard doodslaan terwijl het zadel heel blijft; dat ze vaak een jas verbranden zonder dat zijn drager iets overkomt; dat ze vaak in een gesloten kist geld tot smelten brengen, maar het hout intact laten.

Niemand is in staat de wonderbaarlijke aard en de werkingen van de bliksem afdoende te beschrijven. Wat mij betreft, ik kan zoiets niet als natuurlijk beschouwen. Of deze wonderbaarlijke werkingen hebben ermee te maken dat het een voorbeeld voor ons moet zijn, dat de komst van Christus net zo wonderbaarlijk zal zijn, dat Hij “het geknakte riet niet zal afbreken noch de kwijnende vlam zal doven”,¹ maar wel het andere wat zich eromheen bevindt; of het zijn de hemelwezens die dergelijke kunststukjes volvoeren; of de duivel doet het.

Zelf blijf ik bij het eerste, aangezien Christus zelf het voorbeeld heeft aangevoerd dat Hij op deze wijze terug zal komen om recht te spreken over de levenden en de doden.² Ik denk dat

[1] Jes. 42:3; Matt. 12:20. — [2] Hand. 10:42.

alle menschliche vernunft hie sonderliche zeichen tue, so wunderbarlich, das (sie) am jüngsten tage so schnelle und behende und wunderbarlich sein urteil auch ergehen werde.

Nun aber im anfang diser meteorischen beschreibung melde ich die pennates, das ist die superos im firmament; die selbigen sind nun die jenigen, die in solcher arbeit meister sind, sie zu bereiten und beihendig zu sein, und sind die, die den stral füren und weisen, das ist, sie sind bûxenmeister und richten das geschûz, nemlich dahin, da Christus wil, nemlich in das, das nicht ist im wege gottes, nemlich in die feinde gottes und nicht in die freunde. dan das beweist sich im exempel, das Christus niemants wird unrecht tun, alein sagen, gehet hin ir verdampten in das ewige feur. darumb so seind solchs praesagia, nicht alein der stral, sonder ein ietlichs wetter, das so ungestüm gehet mit tyrannischem impetu, donner, wint, hagel, schauer, alles wird hie begriffen. darumb so sehent do auf, die es trifft; Sodoma und Gomorrha wurden auch troffen etc. es seind sorgliche praesagia, das machts, das ein exempel ist, wie Christus komen wird. so ist nicht minder auch, dieweil der teufel den menschen besizt und macht in so ungestüm, wie dan offentlich ist, und hat macht, auch zu besizen das vich, als die seu. wan ist im das erlaubt, so ist im auch erlaubt, hunde, kazen, rosse und alles das der mensch hat und ist: also auch ist im auch erlaubt, das gewitter und stral, schauer und hagel auch zu besizen und solche ungestümikeit zu machen, und mit fleiß auch zu schießen, wohin in lustet, und got verhengts. wie im aber allem sei, so geschicht es aus der verhengnus gottes. darinnen wol zu gedenken ist, er wird also den teufel auch auf die erden schicken, damit er die seinen nemen mit seiner ungestümikeit

Hij hier bijzondere tekenen geeft die ieder menselijk denkvermogen overstijgen en zo wonderbaarlijk zijn omdat op de Dag des Oordeels zijn oordeel net zo snel, plotseling en wonderbaarlijk zal zijn.

In het begin van deze hemelkundige verhandeling heb ik de pennaten genoemd, de hemelwezens die in het firmament wonen. Zij zijn degenen die meesters zijn in dit soort werk en die bij de hand zijn om de bliksems te bereiden. Zij leiden en richten de bliksem, dat wil zeggen, zij zijn de kanonniers en richten het geschut, en wel daarheen waar Christus wil, namelijk tegen degenen die niet op de weg van God zijn, dus tegen de vijanden van God, niet tegen zijn vrienden.

Het is een voorbeeld waaruit blijkt dat Christus niemand onrecht zal aandoen, maar alleen zal zeggen: “Gaaf heen, vervloekten, naar het eeuwige vuur!”¹ Daarom zijn dit voortekenen, niet alleen de bliksem, maar ieder onweer dat zo onstuimig is, met tirannieke woestheid, donder, wind, hagel, regenbuien – dit valt hier allemaal onder. Let daarom op wie het treft. Sodom en Gomorra zijn ook getroffen. Het zijn zorgwekkende voortekenen, en dat is de reden waarom het een voorbeeld is hoe Christus zal komen.

Aan de andere kant kan ook de duivel bezit nemen van de mens en hem zo wild maken als we allemaal weten; hij heeft ook de macht om dieren te bezitten, zoals de varkens.² En als hem dat is toegestaan, dan is het hem ook toegestaan om honden, katten, paarden te bezitten, en al wat de mens heeft en is; en zo is het hem ook toegestaan om onweer en bliksem, buien en hagel te bezitten, zulk heftig weer te maken en er op los te schieten waarheen hij maar wil – en God laat het toe.

Hoe dan ook, wat er gebeurt, gebeurt omdat God het toelaat. We moeten hierbij wel bedenken dat Hij ook de duivel naar de aarde zal sturen om met zijn onstuimigheid de zijnen mee te

[1] Matt. 25:41. — [2] Luc. 8:32-33.